

De Tinkoerier

2019

Nederlandse TinVereniging

OPRICHTING 27 MAART 1993

BESTUUR NEDERLANDSE TINVERENIGING

J.F.H.H. Beekhuizen	Voorzitter
Mevr. L. Timmermans	Secretaris
L. Groen	Penningmeester
H. Bracht	Bestuurslid
E.A. Erenst	Bestuurslid
H.B. van Wijk	Bestuurslid

BESTUUR STICHTING NEDERLANDSE TINBIBLIOTHEEK

H.B. van Wijk	Voorzitter-Bibliothecaris
Mevr. L. Timmermans	Secretaris
L. Groen	Penningmeester
J.F.H.H. Beekhuizen	Bestuurslid
H. Bracht	Bestuurslid
E.A. Erenst	Bestuurslid

ERELEDEN

A.A. Kooyman
H.B. van Wijk
J.F.H.H. Beekhuizen, erevoorzitter

REDACTIE DE TINKOERIER

J.F.H.H. Beekhuizen	Redacteur lay-out
E.A. Erenst	Medewerker
A. van Griensven	Medewerker

ADRES SECRETARIAAT

Julianaweg 314
3523 XK Utrecht
E-mail: lucinda.timmermans@gmail.com

ADRES REDACTIE

Nieuwe Spiegelstraat 49
1017 DD Amsterdam
E-mail: info@janbeekhuizen.nl

ADRES PENNINGMEESTER

Geerweg 6
2731 BA Benthuisen
E-mail: groen@aeto.nl

BANKRELATIE

IBAN: NL67 INGB 0004 3826 32
Swiftadres: INGBNL 2A

WEBSITE

www.nederlandsetinvereniging.nl
www.tinvereniging.nl

ISSN: 1380-108

Inhoudsopgave van de Tinkoerier

Voorwoord	74
J.F.H.H. Beekhuizen	
Najaarsbijeenkomst in Franeker op 19 oktober 2019	78
Mevr. Th. Evers	
Tin in Deventer huishoudens in de achttiende eeuw	86
J.C. Smelik	
Bronzen standaardmaat, Franeker	108
J.F.H.H. Beekhuizen	
Eeuwenoude tinnen voorwerpen van de Halse schuttersgilden	110
K. Vandebotermert	
Au Bain Marie - het bad van Marie	124
L.Ph. Mathijssen	
Literatuur over tin	128
H.B. van Wijk	

Afb. 1. De presentatie van het boek

Wat een opkomst in Franeker! Een vijftigtal tinliefhebbers kwam bijeen in het oude stadhuis, waar we ontvangen werden met koffie en een Friese lekkernij. Voor het verslag zie verderop in deze uitgave. Onze Belgische tinvrienden waren ondanks de grote afstand in groten getale aanwezig. Het geeft aan dat de verstandhouding tussen de beide verenigingen steeds hechter wordt. Het positieve is dat men elkaar steeds beter leert kennen en dat er hechte vriendschappen ontstaan.

Ik wil nog eens Hans Smelik en Andries Stokking bedanken voor de gastvrijheid en hun inspanningen om van deze dag een succes te maken. Vooral de ontvangst in het stadhuis was geweldig. Waar zijn we tot op heden door een wethouder van cultuur ontvangen? Maar de ontvangst in het museum 't Coopmanshûs was voor alle deelnemers toch wel hét hoogtepunt.

Op 7 maart jl. werd in het Rijksmuseum het eerste exemplaar van het boek *Wereldvondsten uit een Hollands schip. Basisrapportage BZN17/Palmhoutwrak* gepresenteerd (BZN staat voor Burgerzand Noord 17).

De belangrijkste medewerker aan dit boek is Arent Vos, ons wel bekend. In deze 443 pagina's tellende uitgave worden o.a. de inmiddels beroemde rode jurk en de zilveren pronkbeker uitgebreid belicht (afb. 1). Ook onze TinVereniging heeft een steentje bijgedragen in de vorm van het hoofdstuk *Catalogus van het tin uit wrak BZN17*.

Afb. 2. Duikclub Texel

In *de Tinkoerier* van augustus 2017 – blz. 18 t/m 20 - is deze vondst al uitgelicht. Alle duikers van Duikclub Texel waren aanwezig (afb. 2). Maar niet alleen het boek werd gepresenteerd maar ook de verguld zilveren pronkbeker werd onthuld. Hij was in vier delen door de duikers naar boven gebracht (afb. 3 en 4), deels schoongemaakt en hersteld. Deze beker stond tot voor kort te pronken in Museum Kaap Skil in Oudeschild op Texel (afb. 5). Hij is nu terug naar de eigenaar - de Provincie Noord Holland - in het depot van Huis van Hilde in Castricum.

Afb. 3. Diverse vondsten uit het Palmhoutwrak

Afb. 4. De pronkbeker in vier delen

Afb. 5. De gerestaureerde zilver vergulde pronkbeker

Afb. 6. De goede rijken, Vlaanderen, zestiende eeuw

Dit jaar bezochten we tijdens onze vakantie opnieuw het Palais Bénédictine in Fécamp. Zoals zo vaak doe je dan weer een nieuwe ontdekking. Dit keer een Vlaams schilderij *De goede rijken* uit de zestiende eeuw (afb. 6 en 7). In *Tin – Étain – Pewter – Zinn* wordt een hoofdstuk – *Broodpenning en avondmaalspenning* door L. Mathijssen - gewijd aan het gebruik van de broodpenning. Ook in *Tinnewerck – Dis- en familiepenningen in de armenzorg te Brugge* - werd door Jozef Dewulf aandacht aan deze oude traditie besteed.

Ik wil langs deze weg Hans Smelik bedanken, omdat hij de redactie voor deze *Tinkoerier* heeft overgenomen van Adrie van Griensven.

Het nieuwe jaar staat voor de deur. Ik hoop dat het wederom een succesvol jaar wordt voor de Nederlandse TinVereniging. In de planning zit een bijeenkomst in Groningen in het voorjaar, waar we een bezoek brengen aan één van onze leden met een prachtige tincollectie.

Namens het bestuur wens ik u een gezond en gezegend 2020 toe.

Jan Beekhuizen

Afb. 7 Detail van afb. 6

Het boek 'Wereldvondsten uit een Hollands schip. Basisrapportage BZN17/Palmhoutwrak' is voor slechts €25 inclusief verzendkosten te bestellen via email info@tgvpresentaties.com. Het is een hardcover boek met maar liefst 443 pagina's in full colour. Het bevat behalve het artikel van Inge Specht over de schoenen ook informatie over de voorwerpen van onder meer hout, textiel, metaal, keramiek én leer.

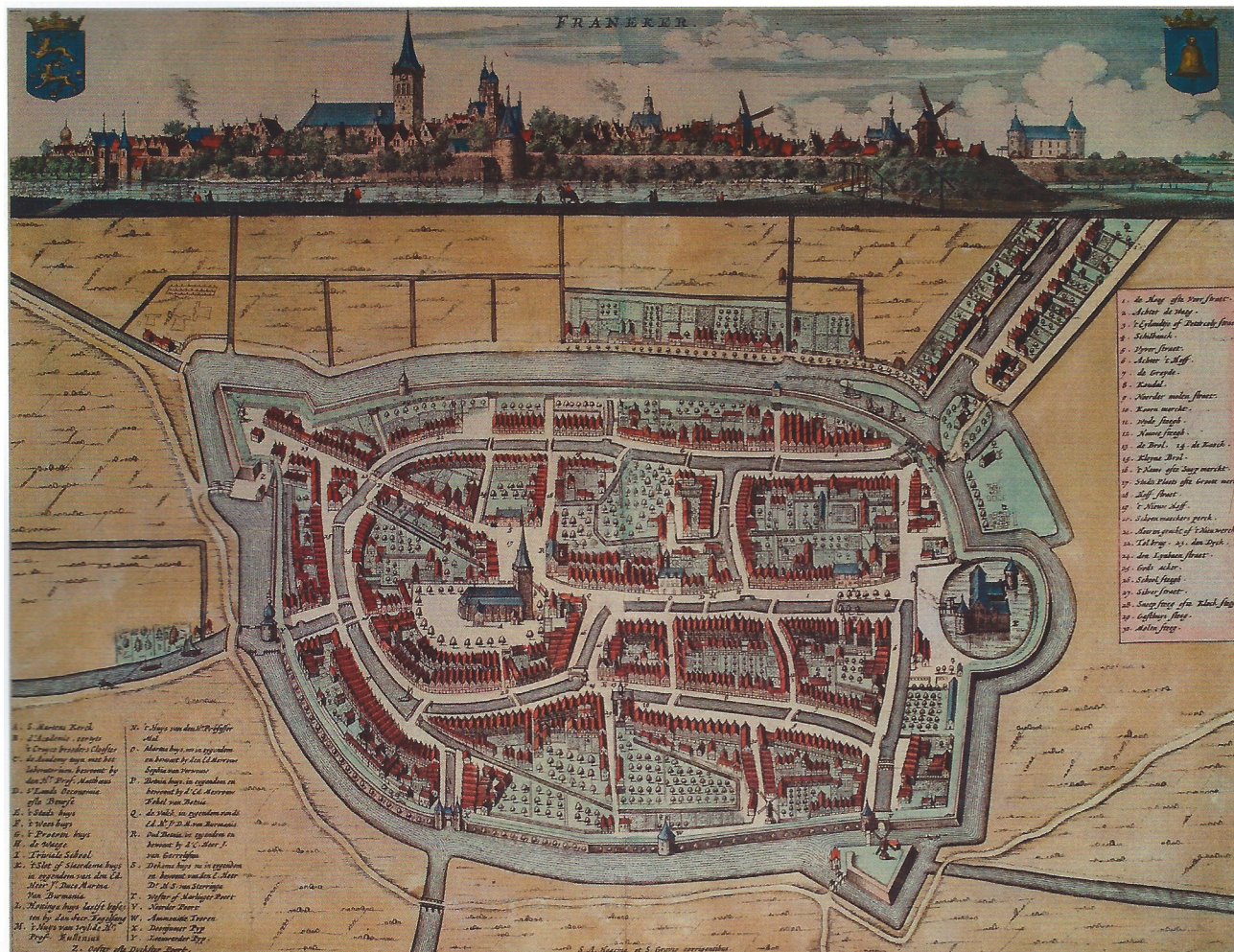
* ISBN 978-94-92428-13-4

Najaarsbijeenkomst in Franeker op 19 oktober 2019

Tekst: Thea Evers

Fotografie: Herwig van der Borcht en Ronald van Delden

Afb. 1. Landkaart Franeker, 1664 Haackma-Gravius

Franeker, in het Fries Frjentsjer geheten, was de locatie voor onze najaarsbijeenkomst 2019. Mijn geografische kennis van Friesland bleek aardig te zijn weggezaakt, want ik moest wel even opzoeken waar het lag en hoe we het beste zouden kunnen rijden (afb. 1). Het bestuur had ervoor gezorgd, dat het ook een weekend uit zou kunnen zijn en had hotelkamers gereserveerd. Een goed idee want daar maakten zesentwintig leden, waaronder ook een aantal Belgische vrienden, gebruik van.

Wij vertrokken op vrijdag, een zeer herfstige dag met regen, rukwinden en kans op onweer. Het KNMI had zelfs even overwogen om voor het hele land Code Oranje af te geven. En op zo'n vrijdag, ook nog aan het

Franeker, in het Fries Frjentsjer geheten

begin van de herfstvakantie, merkten we dat het ook in het oosten heel druk kan zijn op de wegen. Onze kamer was geboekt in Hotel & Restaurant De Stadsherberg. Op het kruispunt van de Noorder Gracht en de Alde Trekfeart, voor de Oosterpoort konden reizigers die 's avonds voor de dichte poort kwamen te staan, terecht in de herberg. Ook de reizigers per trekschuit kwamen toen op dit waterkruispunt Franeker binnen. En veel later moet de Elfstedentocht, die hier ook langs gaat, een fraai

Afb. 2. Stadhuis Franeker uit 1591

gezicht zijn geweest. En Maarten van der Weijden zwom er natuurlijk ook langs op zijn Elfsteden-zwemtocht. We dineerden in de serre aan het water. Er was een heerlijk keuzemenu en het weerlichten, ver weg in de richting van de zee, gaf een bijzondere sfeer. Het is ook weer leuk om oude bekenden terug te zien en nieuwe leden te leren kennen.

Zaterdagmorgen waren we om 10 uur welkom in het Oude Stadhuis van Franeker. Het is een raadhuis uit 1591, gebouwd in Friese renaissancestijl. Het gebouw staat in de Top 100 van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (afb. 2).

We werden ontvangen in de hal met koffie of thee en oranjekoek, een typisch Friese lekkernij met heel veel variaties (afb. 3). In de hal hing een prachtige oude bronzen klok, gegoten door Gerard Paulusz. van Embden (afb. 4 en 5). De oorspronkelijke stadhuisklok was van 1593, maar vertoonde al snel na het gieten diverse scheuren. Daarom werd in 1600 het huidige exemplaar vervaardigd en hangt sinds 1979 in de hal. Het verhaal gaat dat inwoners van Franeker in de Middeleeuwen geprobeerd hebben een kerkklok te stelen uit een kerk in Harlingen. Sindsdien worden de Franekers klokkendieven genoemd. Maar ik denk niet dat deze klok daar iets mee te maken heeft had.

Afb. 3. Ontvangst in de hal

Afb. 4. De luidklok in de hal

Afb. 5. Gietersmerk op de luidklok

Najaarsbijeenkomst

in Franeker op 19 oktober 2019

Afb. 6. Welkom door Hans Smelik

Vervolgens gingen we naar de oude raadszaal, die nu dienstdoet als trouwlocatie. Een prachtige ruimte, bekleed met goudleer. Onze gastheren waren die dag de heren Smelik en Stokking, in de kunst- en antiekwereld bekend van hun vroegere kunsthandel in oude en moderne kunst aan het Noordeinde in Den Haag. Hans Smelik heette ons welkom (afb. 6) waarna hij het woord gaf Jan Dijkstra, wethouder van de gemeente Waadhoeke, waartoe de stad Franeker sinds 2018 behoort (afb. 7). In zijn portefeuille heeft hij o.m. cultuur. De kwinkslag van Hans, dat Friezen ook wel een paar woordjes Nederlands spreken, werd direct door de wethouder opgepakt die natuurlijk in het Fries begon te spreken. Dijkstra was bijzonder trots op de Friese twee- en drieklanken en van hem leerden we dat er maar liefst vier variaties van de Friese taal voorkomen in Friesland en dat de taal ook

De kwinkslag van Hans, dat Friezen ook wel een paar woordjes Nederlands spreken

per plaats weer verschilt. Hij is ook trots op zijn gemeente die bestaat uit één stad – Franeker – en maar liefst veertig dorpen. De Universiteit van Franeker of Akademy van Fryslan opgericht in 1585, tien jaar na Leiden, was de tweede universiteit in de Republiek. De gemeente Waadhoeke telt maar liefst vijfhonderd Rijksmonumenten en daar zouden er nog wel vijfhonderd bij kunnen. Zoveel moois is er nog bewaard gebleven.

Het Werelderfgoed de Waddenzee werd natuurlijk genoemd en Dijkstra hoopt dat het beroemde planetarium van Eisinga daar nog aan toegevoegd zal worden. De wethouder zei eerlijk nog nooit gehoord te hebben van de Nederlandse TinVereniging. Hij was op internet gedoken en het jubileumnummer van de Tinkoerier ingezien. Hij gaf aan veel achting te hebben voor onze kennis over dat specifieke onderwerp. Zelf had hij twee voorwerpen meegenomen die door onze voorzitter voor authentiek begin twintigste eeuw werden bevonden. Als blijk van waardering voor de ontvangst en om hem een beetje inzicht te geven van het tin in het algemeen overhandigde onze voorzitter hem een exemplaar van ons jubileumboek (afb. 8).

Afb. 7. Wethouder Jan Dijkstra

Na het bezoek aan het stadshuis wandelden we naar het Museum 't Coopmanshûs van onze gastheren. Zij kochten in 2005 dit Rijksmonument uit 1746 en gingen er na een restauratie van een jaar wonen. Je komt er binnen in een gang die vijfendertig meter lang (afb. 9) is waaraan prachtige kamers liggen en een keuken, die nog in originele staat verkeert. Hun uitgebreide collectie kunst en antiek kreeg op deze begane grond een mooie plaats. De Senaatskamer was door hen grotendeels uitgeruimd om ons allemaal een zitplaats te kunnen bieden. De verwachte vierenzeventig personen bleken er vijftig geworden dus moesten er wat stoelen bij. Hans Smelik, directeur-conservator en bewoner, hield een inleiding en een presentatie over dit Rijksmonument (afb. 10) en de door hem en zijn partner gedurende tweeënvijftig jaar bijeengebrachte collectie. Hij toonde fraaie schilderijen uit hun collectie, waarover hij veel bijzonderheden wist te vertellen. Zijn favoriet

Afb. 8. De overhandiging van het jubileumboek

is een *Bewening*, uit het atelier van Anthony van Dijck, uit ca. 1635, een groot doek waar volgens Hans alles uit het leven in samenkomt.

Afb. 9. De vijfendertig meter lange gang

Afb. 10. Presentatie door Hans Smelik

Najaarsbijeenkomst in Franeker op 19 oktober 2019

Afb. 11. Presentatie Deventer Tin

Jan Beekhuizen hield daarna een korte inleiding en een presentatie over het Deventer tin in de collectie (afb. 11). Hans had in zijn inleiding gezegd dat hij de zilverman is en Andries de tinliefhebber. Deze tincollectie is te vinden in alle kamers en in de keuken. Het accent ligt op Deventer omdat het de geboorteplaats is van Andries. De tinnegieter Albartus Stokkink (soms met een k aan het eind), 1730-1795 is een voorvader van Andries die toevallig ook nog zijn werkplaats had in de Nieuwstraat waar hij geboren is. Bijzonder zijn onder meer twee collecteschalen en een zeepkop met merken van twee verschillende tinnegieters. Zie het artikel *Tin in Deventer huishoudens in de achttiende eeuw* op pag 86. Jan toonde in zijn presentatie vervolgens een opmerkelijke bronzen standaardmaat uit Franeker. Zo'n maat werd gebruikt om andere maten van o.a. tin, koper of messing te ijken (afb. 12). Deze maat, gedateerd 1620, is volop geijkt met typisch Friese ijkmerken, die er met een ijzeren stempel werden ingeslagen. Het gietersmerkmerk is een klok met de initialen SM voor Simon Meinertz, 1597-1620 (zie artikel op pag. 108).

Op de keukentafel werden de meegebrachte voorwerpen uitgesteld. Altijd een leuk onderdeel van zo'n dag. Maar de opbrengst was dit keer wat minder groot (afb. 13). Misschien vanwege de stadswandeling? Als je dan je tinobjecten mee moet nemen, kan dat bezwaarlijk zijn. Bij nader inzien konden ze echter in 't Coopmanshûs blijven. Voor de lunch werden we verwacht in de brasserie van het Koninklijk Eisinga Planetarium.

Tinnegieter Albartus Stokkink is een voorvader van Andries Stokking

Afb. 12. Bronzen standaardmaat van Franeker

Afb. 13. Meegebrachte objecten

Na de lunch werden we in twee groepen gesplitst en kregen uitleg van een gids in de planetariumkamer. Aan het plafond van de woonkamer van het prachtig grachtenhuis bevindt zich het oudste nog werkende planetarium ter wereld (afb. 14). Dit nauwkeurig bewegend model van het zonnestelsel, werd tussen

1774 en 1781 gebouwd door de Friese wolkamer Eise Eisinga. Het model van de zon met de zes planeten, die eromheen draaien, werkt nog steeds. Er bleef nog voldoende tijd over om zelf een kijkje te nemen in het museum en de filmzaal.

Afb. 14. Plafond van het Planetarium

Najaarsbijeenkoms in Franeker op 19 oktober 2019

Tegels die in geen enkele categorie passen,
worden ook wel 'Weesjes' genoemd

Afb. 15. Het Korendragershuisje uit 1634

Daarna volgde een stadswandeling met Hans Smelik, nu in de rol van gids. Bijzondere gevelstenen, historische monumenten zoals het Korendragershuisje uit 1634 (afb. 15) en een hofje werden bewonderd. Franeker bleek een mooi historisch stadje te zijn. Verrassend was een bezoek aan de toonzaal van de familie Regts, gespecialiseerd in antieke Nederlandse tegels gemaakt tussen ca. 1580 en 1900. Al dat moois was daar keurig systematisch geordend (afb. 16). Leuk om dan een kleine doos te zien met het opschrift: Weesjes. Het getuigt toch wel van veel liefde voor het vak om de tegels die in geen enkele categorie passen, Weesjes te noemen.

Afb. 16. Tegelcollectie van de familie Regts

We eindigden onze rondwandeling in de gotische Martinikerk, daterend uit de tweede helft van de veertiende eeuw (afb. 17). Deze Martinikerk is de enige middeleeuwse kerk in Friesland met een kooromgang. In de vloer zijn een groot aantal grafzerken te vinden naast een aantal daarvan rechtopstaand in het koor, waaronder zeer fraaie zestiende-eeuwse exemplaren. Het orgel uit 1842 is gemaakt door Van Dam en werd zowaar door de koster bespeeld. Of dit voor ons geregeld was of toeval? Het was in ieder geval prachtig. Voor de kerk staat één van de elf fonteinën die werden gemaakt in het kader van *Leeuwarden-Fryslân Culturele Hoofdstad van Europa 2018* (afb. 18). De elf steden van Friesland kregen toen ieder een unieke fontein, gemaakt door verschillende internationaal gerenommeerde kunstenaars. Die in Franeker heet *De Oortwolk* en is van de Franse kunstenaar Jean-Michel Othonie. Het is een ode aan de wereldberoemde, in Franeker geboren, astronoom Jan Hendrik Oort (1900-1992).

Intussen waren de kamers door beide gastheren in het Coopmanshûs weer in de oorspronkelijk staat gebracht en wij waren welkom voor een afsluitend drankje en een hapje (afb. 19).

Afb. 17. Interieur Martinikerk

Dankzij de inzet van het bestuur en onze gastheren Hans Smelik en Andries Stokking kunnen we terugkijken op een prachtige dag. Echt zo'n dag waar je nog met veel plezier aan terug blijft denken. En wie er niet was heeft echt iets gemist.

Door één van de leden werd ik erop attent gemaakt, dat het Tv-programa Binnenste Buiten op 10 maart 2016 aandacht heeft besteed aan 't Coopmanshûs.

Voor wie wil terugkijken kan dat het gemakkelijkst op de website www.coopmanshûs, maar ook op <https://binnenstebuiten.kro-ncrv.nl/fragmenten/coopmanshus>

Afb. 18. Interieur Martinikerk

Afb. 19. Onze gastheer Andries Stokking

Deventer tin in Museum 't Coopmanshûs in Franeker

Tekst: J.C. Smelik | Fotografie: J.F.H.H. Beekhuizen

Tin in Deventer huishoudens in de achttiende eeuw

De verzameldrift van mijn levensgezel Andries Stokking valt moeilijk te beteugelen en moet dat ook? Daar waar het de stad Deventer betreft lijkt het een onneembare burcht. Met als gevolg dat waar de collectie in het Coopmanshûs vroeger, dat wil zeggen tot 2005 toen het plaatselijke museum nog in het fraaie patriciërshuis en rijksmonument uit 1746 gevestigd was, het vol stond met alles met Franeker te maken had, er nu de stad Deventer aardig vertegenwoordigd is. Zeker op het gebied van zilver en sinds een paar jaar ook van een hoeveelheid tin.

Afb. 1 Plattegrond van Deventer door J. Blaeu - 1652

Als je Deventenaar van geboorte bent en bovendien de Deventer tinnegieter Albartus Stokkink in je familie hebt, is er voldoende excuus te bedenken voor die verzamelwoede. Als gevolg hiervan heb ik me, na een aantal publicaties over Deventer zilver in het jaarboek van de zilverclub Stavelij, ook geworpen op het Deventer tin. Overigens met enige schroom. Ik vroeg mij af wat er na het uitgebreide onderzoek op dat gebied door Dubbe verricht is, nog te vertellen zou zijn. De resultaten van zijn onderzoeken, door hem vastgelegd in het standaardwerk *Tin en tinnegieters in Nederland*¹, alsmede in de vele artikelen over het onderwerp, zoals in het helaas niet meer bestaande blad Antiek,

zijn voor de tinliefhebber nog altijd een schat van belang. Niettemin besloot ik de uitdaging aan te nemen aan de hand van zijn publicaties, in het bijzonder aan het in 1962 verschenen artikel *Het tinnegietersambacht te Deventer*². Voorts maakte ik gebruik van drie inventarissen die ik zelf tijdens mijn onderzoek naar de Deventer zilversmeden in de achttiende eeuw tegen ben gekomen³. Inventarissen geven doorgaans nog het beste beeld van het gebruik van het huisraad in een bepaalde periode. Voor de afbeeldingen in dit artikel putte ik uit stukken uit onze eigen collectie⁴ met uitzondering van de foto van de twee collecteschalen die in het bezit van de kerk in Diepenveen zijn⁵.

Tin in Deventer huishoudens in de achttiende eeuw

VOORGESCHIEDENIS

DE PERIODE 1400-1700

In de vijftiende eeuw had de economie zich in Deventer (afb. 1), evenals dat ook in de andere IJsselsteden het geval was, verder ontwikkeld dan in de meeste andere Noordelijke steden, waardoor er voor tinnegieters steeds voldoende emplooi was. Hierdoor geven de documenten die daarover te vinden zijn in het Deventer stadsarchief een representatief beeld over het gebruik van tin in de huishoudens niet alleen van Deventer, maar ook van andere steden in de Noordelijke helft van ons land in die periode. Zo waren er rond 1460 in Deventer minstens vijf tinnegieters werkzaam. Tien jaar later waren dat er al acht en omstreeks 1500 waren dat er tien.

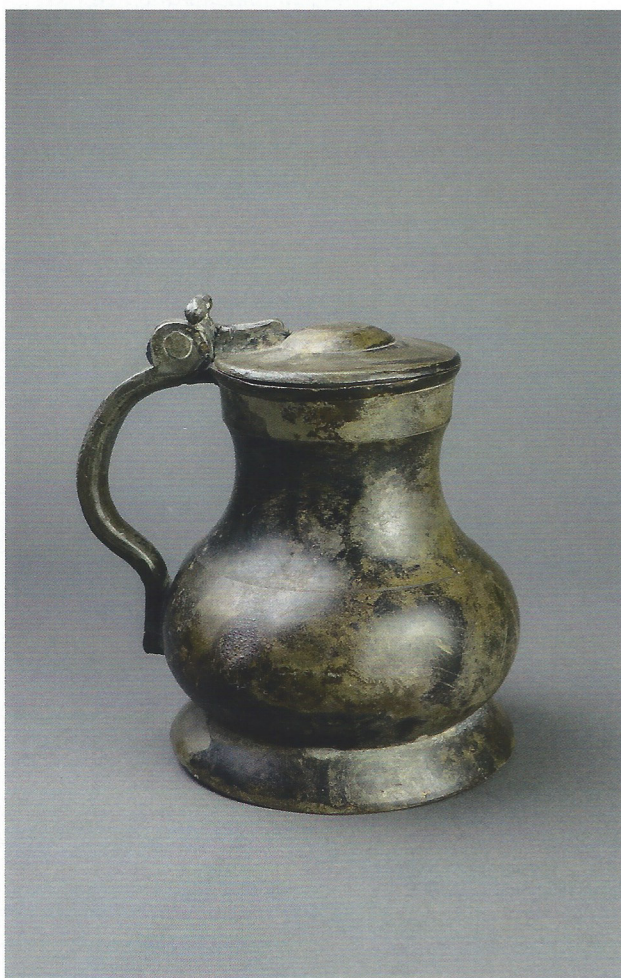
Afb. 2 Greskan, zgn. Jacobakan, uit de collectie van Museum Boijmans van Beuningen

Uit boedelinventarissen uit de periode van 1455 tot 1495, blijkt dat er gemiddeld achtenveertig stuks tin in een huishouden aanwezig waren. Het grootste aantal daarvan werd gevormd door (maat)kannen (ca. 30%) en allerhande soorten schotels (ca. 65%). Het resterende deel van ca. 5% waren zoutvaten, kandelaars, kroezen, koppen, bekkens, kamerpotten, mosterdpotten en wijwateremmertjes. In de loop van de zestiende eeuw en in de zeventiende eeuw zou door de vraag naar tin het aantal tinnegieters alleen maar groeien evenals de variëteit van de voorwerpen die ze maakten. Naast kannen en schotels zien we dan kantige en ronde (Engelse) trekpotten, kantige en ronde koffiekannen, melkkannen en waterketels op de markt verschijnen. Ook de variëteit in borden werd groter. Er kwamen zowel vlakrandige als kantige borden, soepborden en warmwaterborden⁶, schenkborden of presenteerbladen, kardinaalsborden, spoelkommen, papkommen (met en zonder deksel), viskommen, koppen met en zonder deksels, terrines, sauskommen, kroezen, bekkens en ronde tinnen platen bij. Daarnaast waren er nog kandelaars, blakers, kandelaars met een 'hoetje'⁷ en sanitair tinwerk als kamerpotten, scheerbekkens, klisterspuiten, beddekruiken en lampetschotels met kannen. Buiten alle hier reeds opgesomde tinnen voorwerpen waren er ook nog peperbussen, mosterdpotten, olie- en azijnstellen, zoutvaten en suikerbussen, koelbakken, inktstellen (de zogeheten raadsheertjes), snuiterbakken, zeepbakken en trechters, lepels en vorken, groot en klein (zowel voor volwassenen als voor kinderen), paplepels, eierlepels, confituurvorken, soeplepels, mosterdlepels, worstspuiten en tinnen speelgoed voor de kleintjes. Voor de tinnegieters was er daardoor genoeg werk, want naast particulieren waren er allerlei instanties als wijnhuizen en tapperijen, wees- en armenhuizen plaatsen waarvoor tinnen objecten moesten worden gemaakt. Zoals uit zeventiende-eeuwse boedelinventarissen blijkt, begonnen er zich in die tijd al veranderingen af te tekenen. Naast de verschillende soorten tinnen kannen, kwamen de uit Duitsland geïmporteerde greskannen in zwang (afb. 2), die niet alleen het voordeel hadden dat ze goedkoper waren, maar tevens doordat ze op een hogere temperatuur (ca. 1200-1250 ° C.) gebakken, minder doorlaatbaar

Afb. 3 VOC schotel uit de collectie van het museum in Dejima, Nagasaki

zijn dan het geglazuurde aardewerk, dat niet alleen in Delft maar ook in andere steden van ons land werd vervaardigd. Het sinds het tweede kwart van de achttiende eeuw vanuit Kanton door de VOC

Afb. 4 Een voorbeeld van een hanzekan

meegebrachte Chinese en Japanse porselein dat op een temperatuur van 1300 ° C. wordt gebakken, is volledig vloeistofproef (afb. 3). Dit porselein dat ook als exotisch werd ervaren kon gezien de prijs alleen door de elite worden omarmd. In Europa ontdekten men in Meissen pas in het prille begin van de achttiende eeuw dat er voor het maken van porselein porseleinaarde nodig is. De productie in Meissen in Duitsland en Sèvres in Frankrijk bleef in de achttiende eeuw eveneens kleinschalig en vormde nauwelijks concurrentie voor de grote hoeveelheden Chinese en Japanse porselein die in ons land door de V.O.C. werden binnengebracht. Zilversmeden en tinnegieters mochten in opdracht soms op de porseleinen kannen een afsluitend klepdekseltje maken.⁸ Geheel van zilver gemaakte voorwerpen waren alleen voor enkele rijken, voor de stad (het stadszilver), voor de gilden (gildezilver) en voor de kerk weggelegd. Overigens is van dit zilverwerk maar ook van het tin uit die tijd maar weinig overgebleven omdat het na enige tijd meestal weer in de smeltkroes belandde. Het zilver omdat de waarde afgemeten werd naar de muntwaarde en het 'appeltje voor de dorst' nogal eens moest worden omgesmolten tot klinkende munt of omdat men het hergebruikte om een voorwerp naar de laatste mode te laten maken; het tin omdat het door gebruik beschadigd was geraakt en werd gebruikt om er weer nieuwe voorwerpen van te gieten. Af en toe duikt er bij een opgraving nog wel eens een stuk tin op uit vroege tijden, zoals dat het geval was met een hanzekan⁹ (afb. 4) uit ca. 1500 in de IJssel bij Deventer.

Tin in Deventer huishoudens in de achttiende eeuw

DE PERIODE VAN 1700-1800

In het begin van de achttiende eeuw was het hoogtepunt van de productie van tinnen gebruiksvoorwerpen voorbij. Bij de welgestelde burgerij verdween gaandeweg het meeste tinnen tafelgerei van de eettafel en werd vervangen door luxere alternatieven in porselein, aardewerk maar ook in zilver. Tin werd verbannen naar de keuken en stond meestal in een tinkast. Onder het gewone volk bleven de houten, koperen, blikken en tinnen voorwerpen nog tot ver in de negentiende eeuw dienstdoen. Ook liepen de opdrachten door de magistraat, de adel, de kerken en de gilden terug. Dit had tot gevolg dat het aantal leden van het gilde, waarin de tinnegieters verenigd waren, terugliep. In Deventer waren er tussen 1700 en 1750 tien tinnegieters actief. Van 1750 tot 1775 waren dat er nog negen, en tussen 1775 en 1800 nog maar zes, weduwen van tinnegieters meegerekend, om in het begin van de negentiende eeuw te dalen tot drie. In de eerste helft van de achttiende eeuw waren dat de families

Noordink en Broekman, die door huwelijken aan elkaar geparenteerd waren, op Hofstraat 12. Nadat de laatste telg Elisabeth Noordink in 1747 was overleden ging het pand in 1748 over in handen van de zilversmid Johannes Hallegaaf en zijn vrouw Sara Beeldemaker, wier inventaris hier later aan bod komt. Het zou tot 1874 in deze familie blijven.¹⁰ In de Kleine Overstraat, een typische Deventer straat met ambachtslieden, was een ander deel van de familie Noordink werkzaam tot 1769, waarna het bedrijf werd overgenomen door Johannes Koolhaas, die er tot 1773 de scepter zwaaide. In dezelfde straat was al sinds 1675 de tinnegietersfamilie Alderkamp gevestigd. De Alderkamps werden opgevolgd door Hendrik van Brink (1719-1753), die met Catharina Maaldrink was getrouwd. Haar neef Martinus Maaldrink erfde van zijn tante de tinnegieterij en werkte er tot aan zijn dood in 1781. Diens weduwe zette het bedrijf voort totdat hun zoon G.A. Maaldrink dat kon doen. In 1820 kwam het in handen van de tinnegieter Harmanus van der Linde, van wie nog redelijk veel tin bewaard bleef.

JAN VAN BRINK

Werkzaam voor 1740

Afb. 5. Rembrandtkan

Gemerkt met een uitzonderlijke gekroonde roos met de gietersinitialen IVB (afb. 101 en 101a)

BEREND DERK HELDERMAN

Gehuwd in 1792

Werkzaam van omstreeks 1792 tot omstreeks 1828

Hij had de werkplaats in de Engestraat

Overleden omstreeks 1828

Afb. 6. Buikkannetje

Gemerkt met de gekroonde roos met de gietersinitialen BDH. Uitzonderlijk is dat dit kannetje een ijkmerk heeft in de vorm van het jaartal 1808 (afb. 102, 102a en 102b).

BEREND DERK HELDERMAN

Afb. 7. Buikkannetje

Gemerkt met de gekroonde roos met de gietersinitialen BDH.

Tin in Deventer huishoudens in de achttiende eeuw

BEREND DERK HELDERMAN

Afb. 8. Drink- of schenkan

Gemerkt op het handvat: gekroonde roos met in de band van de kroon gietersinitialen BDH

BEREND DERK HELDERMAN

Afb. 9. Grote schotel

Gemerkt met een deels gesleten gekroonde roos en een engelmerk, waarvan de initiaal H nog te zien is

BEREND DERK HELDERMAN

Afb. 10. Brandewijnkom met opengewerkte handvatten

Gemerkt op een van de handvatten met de gekroonde roos met gietersinitialen BDH
Lepels niet van Helderman

Tin in Deventer huishoudens in de achttiende eeuw

MARTINUS MAALDRINK

Geboren in 1735

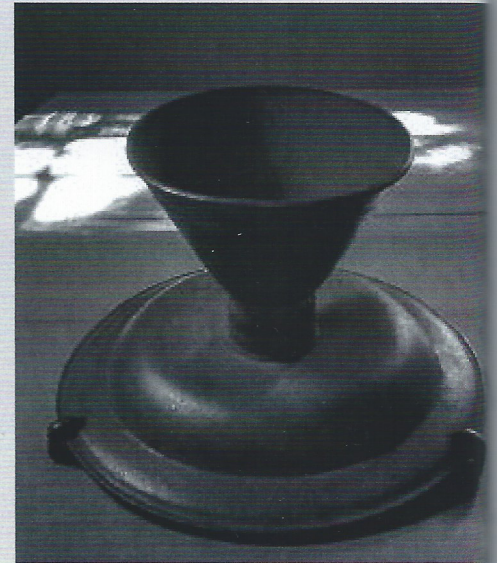
Gehuwd in 1762

Werkzaam van omstreeks 1762 tot 1780

Overleden 1780

Afb. 11. Twee collecteschalen, Deventer. Gemerkt aan de onderzijde met gekroonde roos en engelmerk met gietersinitialen MM

Afb. 12. Een van het paar collecteschalen, Deventer. Gemerkt aan de onder-kant van de onderschotel met een gekroond viermerk als beschreven en BDH. Deze collecteschaal bevindt zich in Diepenveen.

In 2018 kochten we twee collecteschalen op de Tefaf gemerkt aan de buitenkant van de onderschotel met een gekroonde roos met in de band van de kroon de gietersinitialen MM van Martinus Maaldrink en het dito engelmerk. Dergelijke schalen komen nergens in de literatuur voor en leken uniek in zijn soort¹¹, totdat Lamberthe de Jong mij op het spoor zette van twee vergelijkbare collecteschalen in de collectie van de kerk van Diepenveen.¹² Deze zijn gemerkt met een viermerk, dat gebruikt werd voor het zogeheten

Engelse harttin¹³. In het linker schildje staan de initialen BDH voor de tinnegieter Berend Derk Helderman en in het rechter schildje het wapen van Deventer. De tinnegieter Helderman had een werkplaats in de Engestraat van 1792 tot 1828.

Aan de Nieuwe Markt, op de plek waar later het gymnasium werd gebouwd, stond het pand waar Hermanus van Wijhe een werkplaats had. Hij werkte er van 1707-1752.

MARTINUS MAALDRINK

Afb. 13. Rembrandtkan

Gemerkt op het handvat: gekroonde roos met in de band van de kroon weggesleten gietersinitialen, mogelijk MM

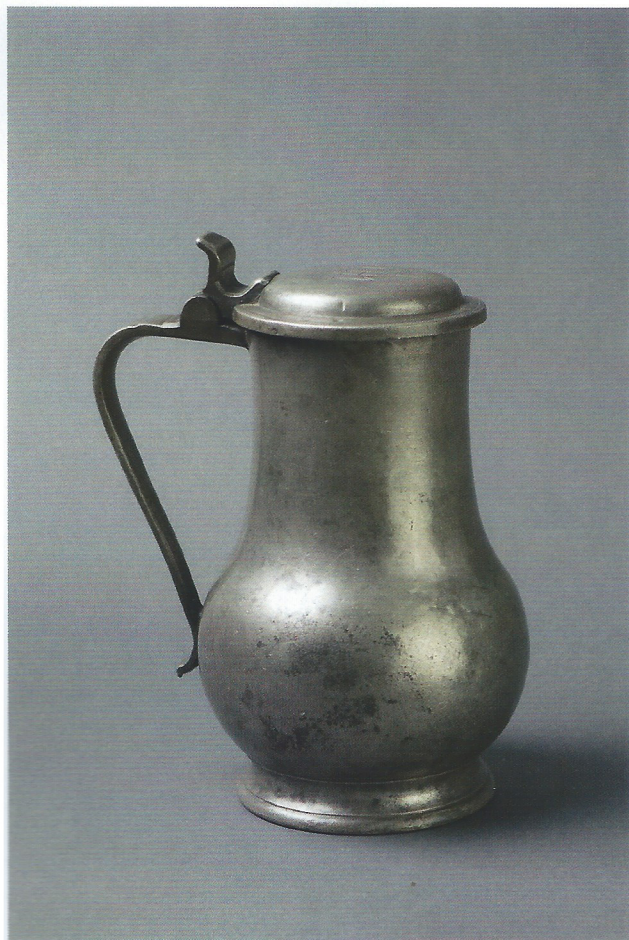

ALBARTUS STOKKINK

Bij zijn overlijden verkreeg de tinnegieter Albartus Stokkink, die een atelier in de Nieuwstraat had, diens koperen vormen ter waarde van totaal achteenvijftig gulden en vier stuiver.

Tin in Deventer huishoudens in de achttiende eeuw

ALBARTUS STOKKINK

Afb. 14. Maatkannetje

Gemerkt op het handvat: gekroonde roos met in de kroon het jaartal 1756 en in de band van de kroon gietersinitialen AS
Aan de binnenkant boven aan de hals is rechts van het handvat een maatpegel aangebracht.

ALBARTUS STOKKINK

Afb. 15. Paar kandelaren

Gemerkt met een engelmmerk met gietersnaam A. Stokkink

ALBARTUS STOKKINK

Afb. 16. Diepe schotel

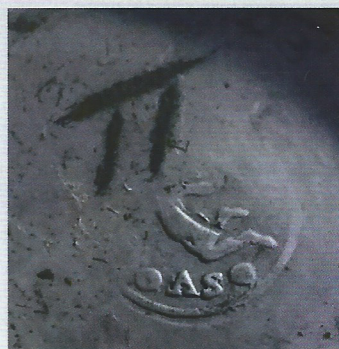
Gemerkt met de gekroonde roos met jaartal 1756 en de gietersinitialen AS en een engelmerk eveneens met jaartal 1756 en de gietersinitialen AS

ALBARTUS STOKKINK

Afb. 17. Theebus

Gemerkt aan de buitenkant van de bodem: engelmerk met weggesletten jaartal (1756) en gietersinitialen AS

Tin in Deventer huishoudens in de achttiende eeuw

Het bedrijf van de Van Wijhe's werd tot 1795 voortgezet door zijn neven Jan Willem en Hendrikus. Daarnaast waren er nog de Guykink's van 1737-1787 die ook in kruidenierswaren handelden. Het beroep van tinnegieter was niet altijd even lucratief. Een aantal van hen combineerden het met het beroep van loodgieter en dakbedekker, zoals de in Deventer in 1798 geboren Andries van den Sigtenhorst. Hij kocht in 1858 het tinnegietersbedrijf van de Weduwe van Willem van der Linde, zoon van de eerdergenoemde Hermanus. Aan hem herinnert een trotseerloodje uit onze verzameling dakloodjes. Deze zogenaamde dak-

of trotseerloodjes werden door loodgieters en dakbedekkers gebruikt om over de plek, waar spijkers werden ingedreven, heen te solderen om inwateren op die punten te voorkomen. Ze werden vaak door de lood- of zinkwerker zelfontworpen. De meeste zijn voorzien van afbeeldingen van de door hem vervaardigde producten zoals een pomp en spijkers en het gereedschap dat hij gebruikte. In de collectie van het Openluchtmuseum in Arnhem bevindt zich een tang die als gietvorm voor het maken van de loodjes gebruikt werd.¹⁴ Het model van de tang doet denken aan de bekende wafelijzers.

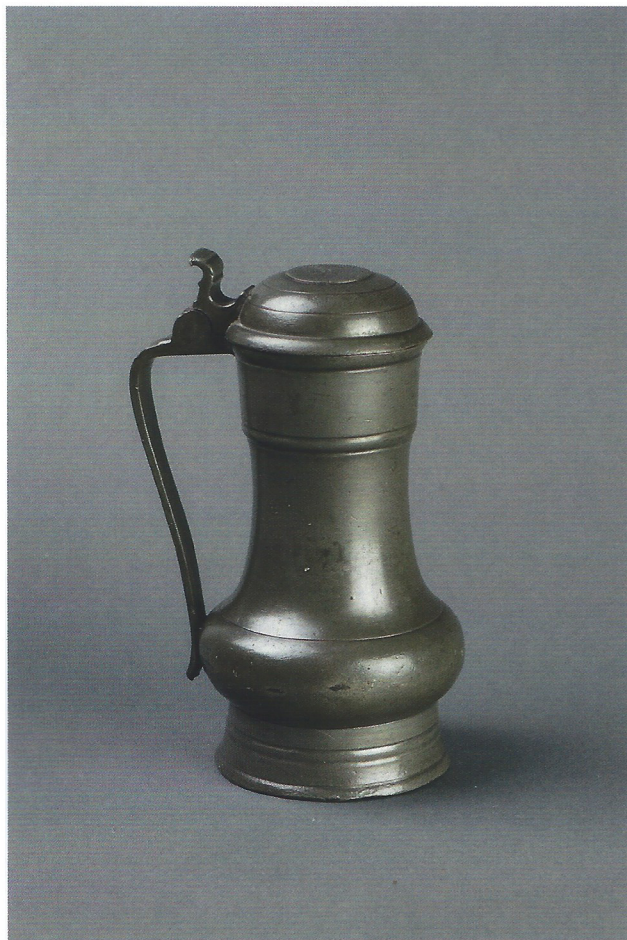

Afb. 18 Collectie trotseerloodjes

TERUGLOOP

Al vanaf het midden van de achttiende eeuw verschenen er overal in Nederland advertenties van tinnegieters die hun bedrijf compleet met mallen en voorraden te koop aanboden. De gilden kregen te maken met een terugloop van het aantal leden. Bestuursfuncties werden niet meer als voorheen ingevuld waardoor de controle door keurmeesters, die uit het gilde voortkwamen, op het vervaardigde tin onzorgvuldiger werd. Dat dit gevolgen had voor de kwaliteit laat zich raden. In 1819 werd er door de overheid een onderzoek gehouden waarin de tinnegieters werd gevraagd wat volgens hen de mogelijke oorzaak was van de neergang van het vak. Als eerste gaven ze de hoge materiaalsprijs aan, maar ook de invoer van het 'Engels verlakt tin' en het Engels aardewerk; de 'omlopers'¹⁵ die tin verkochten zonder keur; de belasting op oud tin; de Pruisische tollinie (tolgrens) waardoor uitvoer stagneerde en op de opheffing van de gilden. Het bleek een niet te stuiten trend. Porselein en aardewerk, dat door industrialisatie goedkoper en in grote hoeveelheden vervaardigd kon worden, namen steeds meer de plaats in van het oude ambachtelijk gemaakte tin. Veel van het nog overgebleven tin benevens de mallen en vormen werden in grote hoeveelheden omgesmolten door enkele in ons land overgebleven bedrijven als Kamphof in Zwolle, Kurz en Co in Tiel en Meeuws en Zoon in Den Haag, die overal tinnegieterijen kochten en op grote schaal tinnen en koperen gebruiksvoorwerpen in traditionele stijlen gingen maken, eerder bedoeld voor de sier dan voor het gebruik. Tinnen voorwerpen uit de achttiende en vroege negentiende eeuw zijn eigenlijk veel zeldzamer dan hun opbrengstprijs heden ten dage doen vermoeden. Een buitenkansje en uitdaging voor (jonge) liefhebbers om er een collectie van aan te leggen en dit erfgoed voor toekomstige generaties te bewaren.

Tin in Deventer huishoudens in de achttiende eeuw

HARMANUS VAN DER LINDE

Geboren 1812

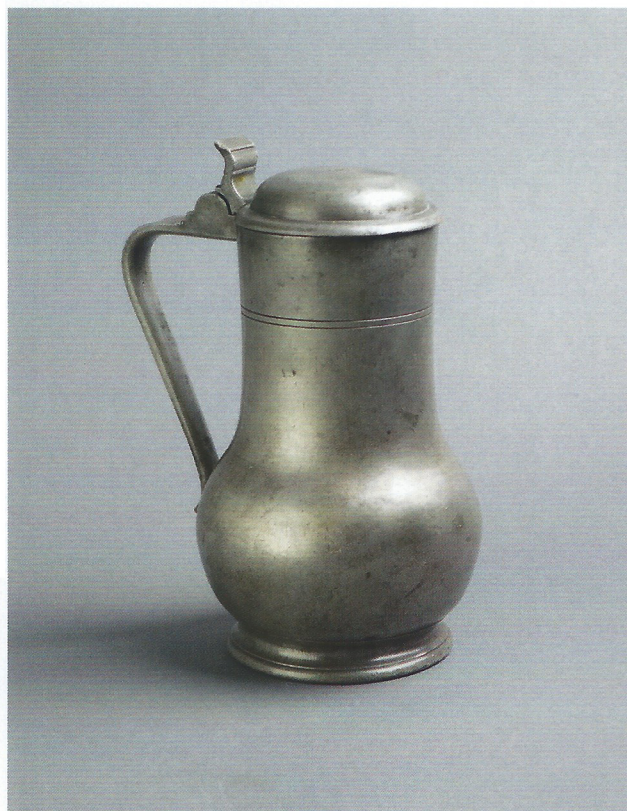
Gehuwd 1838

Werkzaam omstreeks 1838 tot 1851

Overleden 1851

Afb. 19. Rembrandtkannetje

Gemerkt op het handvat: gekroonde roos met in de band van de kroon gietersinitialen HVDL

HARMANUS VAN DER LINDE

Afb. 20. Buikkannetje

Gemerkt op het handvat: gekroonde roos met de gietersinitialen HVDL

HARMANUS VAN DER LINDE

Afb. 21. Twee theepotten

Gemerkt aan de buitenkant van de bodem:
gekroonde roos met de gietersinitialen HVDL

HARMANUS VAN DER LINDE

Afb. 22. Maatje uit het decimale stelsel

Gemerkt met het gietersmerk met naam
H. van der Linde A Deventer

Tin in Deventer huishoudens in de achttiende eeuw

HARMANUS VAN DER LINDE

Afb. 23. Kraankan op tinnen komfoor

Gemerkt aan de buitenkant van de bodem: gekroonde X en viermerk met in het linker schildje weggesleten gietersinitialen

HARMANUS VAN DER LINDE

Afb. 24. Zeepkop

Gemerkt op het ophanggedeelte: gekroonde roos met gietersinitialen HVDL en gietersmerk met naam en plaatsnaam A. van der Sigtenhorst en Zn Deventer

In 1858 koopt Sigtenhorst het bedrijf Van der Linde

DRIE BOEDELINVENTARISSEN:

INVENTARIS VAN GOSINIUS LUCASSEN EN ALEIDA LEUSSINK 1723

Het wordt zo langzamerhand tijd om enkele Deventer boedelinventarissen uit de achttiende eeuw aan een nader onderzoek te onderwerpen om te zien wat er zoal aan tin tegenover zilver, porselein en aardewerk aanwezig was in die huishoudens.

De eerste inventaris is die van de boedel van in Amersfoort beroepen dominee Gosinius Lucassen opgemaakt per kamer drie jaar na zijn overlijden in 1723 bij de dood van zijn echtgenote Aleida Leussink ten behoeve van hun minderjarige zoon Lucas. We treffen daarin naast juwelen ruim veertig stuks zilver aan waarvan, en dat is zeldzaam, in meeste gevallen ook vermeld is van welk stadskeur dat zilver voorzien is. Gosinius Lucassen was de jongste zoon van de Deventer zilversmid Lucas Lucassen (Luicksen) (overleden voor 1710) en de broer van de in 1712 overleden zilversmid Magnus Lucassen. Onder het, veelal van de gegraveerde wapens van de echtelieden voorziene zilver bevinden zich een bouilloire of theeketel met komfoor en twee achtkantige kandelaars met Deventer keur. Mogelijk zijn deze stukken gemaakt door Magnus of door vader Lucas, wiens snuifdoos zich ook in deze inventaris bevindt.¹⁶ Daarnaast zijn er een paar vierkante kandelaars met de stadskeur van Zwolle en een tabakskomfoor met de keur van Amsterdam. In de gecombineerde lijst van juwelen en zilver staat niet expliciet vermeld waar ze zich in het huis bevonden. Dat is wel het geval bij de grote hoeveelheden porselein (ruim 250 stuks). In de grote kamer en in de zijkamer bevond zich een keur aan Chinese borden, groot en klein voor de diners en een veelheid aan kop en schotels waarin men al naar gelang het model koffie, thee of chocolade schonk, trekpotjes om thee extract te maken, kannetjes voor melk en spoelkommen om de kostbare kop en schotels ter plekke na gebruik af te wassen. Een theetafel behoorde uiteraard ook tot het meubilair in de grote kamer en in de zijkamer. Onder de rubriek 'koper en tin' in de keuken, staan 38 stuks tin vermeld (**bijlage I**). Het zijn voornamelijk schotels en borden versierd met de wapens van de families Lucassen en Leussink, twee paar kandelaars, 2 kamerpotten en een

kraankan met drie kranen. Curieus is het dat in deze inventaris onder de lasten van de boedel de namen van twee tinnegieten voorkomen. Die van Jan van Wijhe¹⁷ en van de 'tinnegierter Brink' aan wie respectievelijk een gulden en 18 stuiver en een gulden en 11 stuiver verschuldigd waren uit de boedel. Vermoedelijk, gezien de kleine bedragen, gaat het hier om reparaties aan het tin. Jan van Wijhe was tinnegierter aan de Hofstraat en werd begraven op 31 januari 1724. De tinnegierter Brink zal waarschijnlijk dezelfde zijn als Jan van Brink, die in de rekeningen van het Elisabethgasthuis (1723-1742) voorkomt voor het 'verbuiten'¹⁸ en vernieuwen van tinwerk' voor een bedrag een gulden en 5 stuivers. Onlangs kochten we op een veiling een door hem gemaakte tinnen Rembrandtkan, een maatkan met pegel, met een roosmerk waarboven de initialen IVB¹⁹, die hierbij is afgebeeld.²⁰

Bijlage I Tin in de inventaris van dominee Gosinius Lucassen en Aleida Leussink 1723²⁴

*'Vier groote tinnen schootels met beider wapen
nog twee kleine dito met de wapens
5 kleine schootels sonder wapen
11 borden met de wapens
5 borden agter geteekent G.L.
2 vierkante kandelaars
2 agtkantige dito
Een koffi kan met 3 kraanen
Een bedde fles
2 waterpotten
Een olij en azijn bakjen met twee glazen
En klein ring op tafel
Een klein trekpotjen'*

Tin in Deventer huishoudens in de achttiende eeuw

INVENTARIS VAN JOHANNES BOS 1741

De tweede inventaris is die van de zilversmid Johannes Bos die in 1741 op verzoek van zijn weduwe Barta Wijnoldi werd opgemaakt. Johannes Bos bewoonde vanaf 1722 het tegenover zijn collega Benjamin Overdorp gelegen pand De Marienburg, aan de Poot. Hij was een vermogend man, alleen al door het huizenbezit in de Deventer binnenstad, maar ook daarbuiten op de Worp en in de omgeving van de stad. Zo bezat hij een 'papiermeule tot Loenen' op de Veluwe. Uit dit huizenbezit moet hij een behoorlijk inkomen hebben gegenereerd waardoor de noodzaak als zilversmid actief te zijn niet aanwezig was. Dat blijkt wel uit de taxatie van 23 mei 1741 van het zilver uit zijn nalatenschap door zijn overbuurvrouw, de weduwe van de zilversmid Benjamin Overdorp, Anna van Beeck. Zij taxeerde op 23 mei 1741 het zilver op een waarde van iets meer dan duizend gulden. Een waarde die schril afsteekt bij het nagelaten zilver uit de derde inventaris van zijn collega Johannes Hallegraaf. In deze verder zo rijke boedel was heel veel Delfts aardewerk aanwezig. Veelal het bonte (gekleurde) maar ook het blauwwitte, dat evenals het Chinese en Japanse porselein door het hele huis verspreid was. In de keuken waren er naast koperwerk dertien stuks met name benoemd tin (**bijlage II**), nog 20 lood aan tinnen borden, 35 ½ lood aan tinnenschotels en onbenoemd tin met een gewicht van 135 lood aanwezig, hetgeen omgerekend neerkomt op ruim 33 kg. aan tin. Met een 'tinne kaste' wordt deze lijst besloten. In de 'Ase', een 'erve en goed' dat Johannes Bos in Terwolde in het Ambt Voorst bezat, bevonden zich nog 20 stuks tin, waarvan de helft bestond uit tinnen lepels. Uit de samenstelling van het tin (**bijlage IIA**) bestaande uit een schenketel, trekpotjes, een melkkom en een koffiekann kan worden afgeleid dat Johannes Bos en zijn vrouw daar af en toe vertoefden om zich te laven aan het buitenleven.

bijlage II Tin in de inventaris van de zilversmid Johannes Bos 1741 ²⁴

*'1 tinnen schenketel
4 tinnen kandelaars
1 tinnen minagie met een olij en een eeks kannetjen
Een tinnen schenkbord (presenteerblad)
2 grote tinnen trekpotten
1 dito kleinder
1 tinnen kop'*

bijlage IIA ²⁴

*'2 tinnen schotels
1 tinnen plaatjen
1 tinnen schenketel
2 ouwe trekpotjes
1 tinnen mengelen (mengkom)
1 tinnen melkkom
10 tinnen lepels
1 tinnen coffi kanne
1 tinnen zoutvaatjen'*

INVENTARIS VAN JOHANNES HALLEGRAAF EN SARA BEELDEMAKER 1772

De derde inventaris betreft die van de aan de Hofstraat nummer 12 gevestigde zilversmid Johannes Hallegraaf en zijn vrouw Sara Beeldemaker uit 1772.²¹ Johannes Hallegraaf was een productief serviesmaker die tot aan het einde van zijn leven -hij was toen zevenenzeventig jaar oud- werkzaam moet zijn geweest. Inclusief de juwelen bedroeg de getaxeerde waarde van het zilver bij zijn overlijden, waaronder zich ook veel onbewerkt zilver bevond, ruim twaalf duizend gulden. Zijn winkel en werkplaats aan de Hofstraat 12 werden overgenomen door zijn dochter Hendrica die vijf jaar later kwam te overlijden. De winkelinventaris ging daarna over op haar zwager de zilversmid Willem Scholten²² die met haar zuster Catharina Adriana Hallegraaf was getrouwd.

In deze boedel staan onder de rubriek 'Koper, tin en Yserwerk &' in totaal 47 stuks tin beschreven (**bijlage III**). Ook hier weer veel borden, een tweetal kamerpotten, een peperbus, olie- en azijnstel, boterkommen, een doorslag of vergiet en drie schenketels. Veel groter is ook hier het aandeel van zowel Japans als Chinees porselein en Delfts aardewerk. Jammer genoeg is het 'gewerckt' zilver voor ruim zes duizend gulden niet nader omschreven. Was een deel daarvan in gebruik bij de familie of betreft het alleen zilver voor de verkoop? Na Hendrica's overlijden vijf jaar later werd opnieuw een inventaris opgemaakt. Sommige stukken tin die zij uit de boedel van haar ouders verkreeg, belanden dan bij haar erfgenamen. Het familiehuis, Hofstraat 12, bleef tot en met het derde kwart van de negentiende eeuw in het bezit van de familie door vererving via een ander dochter, de naar haar moeder genoemde dochter Sara, die met de Utrechtse zilversmid en herbergier Willem van der Cop was getrouwd. De laatst op dat adres gevestigde zilversmid, die er ook zijn winkel had, was Jochem Albertus van der Cop die in 1874 in Velp bij familie overleed. Zijn echtgenote was Gerritje Bussink een telg uit het geslacht van de beroemde Deventer koekbakkersfamilie.

bijlage III Tin in de inventaris van de zilversmid Johannes Hallegraaf en Sara Beeldemaker ²⁴

*Een tinnen tabaksdoos
24 tinnen borden
1 Terrine met zijn dekzel
5 tinnen kandelaars
2 dito bierkannen
3 groote tinnen schootels
5 dubbelde assietten
3 kleine dito
1 schenkbord
3 tinnen schenketels
1 Snuijterbak en snuijter
1 zeepbak
Olij en azijn vlesjen en bakjen
1 peperbus
2 zoutvaaten
1 Zousekom
1 tinnen waterpot
14 tinnen borden
6 tinnen Schotels
1 dito doorslag (=vergiert)
4 tinnen boterkommen
1 tinnen Souplepel
1 tinnen inktkoker
1 tinnen waterpot
3 tinnen waterflessen
1 tinnen bakjen'*

Tin in Deventer huishoudens in de achttiende eeuw

BESLUIT

Was in de zeventiende eeuw in de boedels van de welgestelde burgerij het bezit van tin een belangrijk bestanddeel en was zilver en porselein nog een schaars goed, dan kan worden vastgesteld dat de verhouding in de loop van de achttiende eeuw veranderde. Het tin werd vervangen voor rijker tafelgoed meest gemaakt van porselein en aardewerk maar ook van zilver. Het tin wordt daarnaast weliswaar ook gebruikt maar vooral in de keuken. De 'gewone' man moest zich tot ver in de negentiende eeuw blijven bedienen van houten, tinnen, koperen, ijzeren en blikken huisraad. In de drie beschreven boedels, die van dominee Gosinius Lucassen en zijn vrouw en die van de beide zilversmeden is een vergelijkbare hoeveelheid tin aanwezig. Opvallend in de boedel van de dominee en zijn vrouw is dat ze niet alleen hun zilver maar ook het tin in de keuken van hun familiewapens en initialen lieten voorzien. Ongetwijfeld wilden zij daarmee hun status tentoonspreiden, al was die van een burgemeester van Deventer nog een stapje hoger. De boedel van de Deventer burgemeester Abraham van Suchtelen uit 1706 telde naast een aanzienlijke hoeveelheid kostbaar zilver en porselein maar liefst 182 stuks tin, dat zich zowel in de 'groote en kleene keuken' als 'op 't comptoir, in de ganck, op de hangkamer' als in de kelder bevond. De neergang van het vak van tinnegieter in de loop van de achttiende eeuw loopt parallel met de neergang van de economie door de Engelse oorlogen, de komst van de Fransen aan het einde van die eeuw, de opheffing van de gilden, naast het door Napoléon ingevoerde zogeheten Continentale Stelsel (1806-1814), waardoor het verboden was handel met Engeland te voeren.

In die dagen was het ook voor ambachtslieden, dus ook voor tinnegieters, moeilijk om het hoofd boven water te houden. In de negentiende eeuw zou de opkomst van de industrie met als resultaat de goedkopere industrieel vervaardigde producten, voor de meeste tinnegieters de genadeslag zijn. De nog bestaande ambachtelijke gieterijen werden aangekocht door op grotere schaal werkende bedrijven als Kamphof in Zwolle, Meeuws in Den Haag en Kurz en Co in Tiel. Het oude tin, dat van voor 1850 vind je tegenwoordig alleen nog in oude inboedels die steeds schaarser worden naar mate de tijd verstrijkt, in kerkelijke collecties en in de collecties van tinverzamelaars en musea.

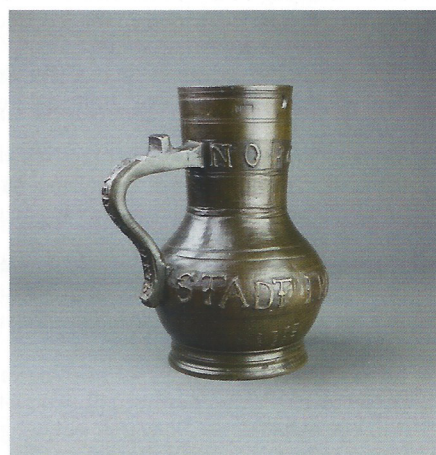
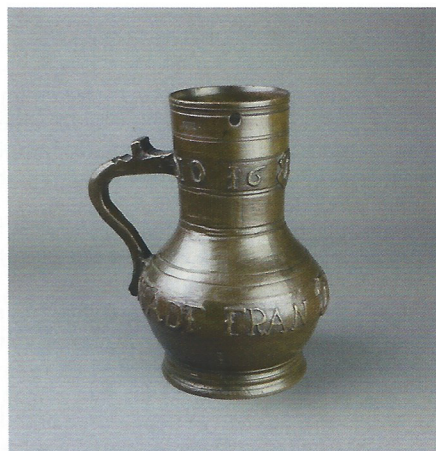
Met dank aan Jan Beekhuizen voor het doorlezen van dit artikel en het maken van de foto's van de hierbij uit onze collectie afgebeelde objecten.

NOTEN

- 1 B. Dubbe: Tin en tinnegieters in Nederland. De Tijdstroom, Lochem 1965
- 2 Overdruk van verslagen en mededeelingen van de Vereeniging tot beoefening van Overijselsch Regt en Geschiedenis, zevenentwintigste stuk 1962
- 3 Opgesteld ten behoeve van de nalatenschap van minderjarige kinderen ten tijde van het overlijden
- 4 Collectie Smelik en Stokking in Museum 't Coopmanshûs in Franeker
- 5 Foto's Klaas Pols, Diepenveen
- 6 Borden met een dubbel bodem
- 7 Bobeche of vetvanger die afneembaar is en het schoonmaken vergemakkelijkt
- 8 De gaatjes voor de bevestiging van het tin of zilver waren al vaak in China of Japan aangebracht.
- 9 De kenmerken van een 'hanzekan' zijn de sterke insnoering tussen het balustervormige lichaam en de voet. Ze hebben een betrekkelijk kleine eenkakige dekselgreep en zijn voorzien van twee knopjes. Zie voor verdere details B. Dubbe: Tin en tinnegieters in Nederland pag. 208. De kan werd bij herstel van de IJsselkade ter hoogte van de Graaf van Burenstraat gevonden en maakte deel uit van de verzameling van B. Dubbe. Zie ook noot 2, afbeelding 1
- 10 Hans Smelik: Johannes Hallegraaf (Zwolle 1698-Deventer 1775), productief servieswerker en spil in een familienetwerk van zilversmeden. De Stavelij, jaarboek 2017 pag.32-49
- 11 Jan Beekhuizen omschreef het tactisch als zeldzaam in zijn taxatierapport.
- 12 Lamberthe de Jong: Van kloosterkapel naar dorpskerk. De kerk van Diepenveen sinds 1400. Historische Reeks Diepenveen van de Historische Vereniging Diepenveen en Omgeving, deel 12.
- 13 Engelse benaming voor het beste kwaliteit tin en gelijk aan het Nederlandse engelmek. In de 18de eeuw ook in Nederland gebruikt viermerk, links het gietersmerk, in het tweede en derde schildje de engel en leeuw en in het vierde merk meestal het wapen van de stad
- 14 Nr. 797 op veiling 89 (11-10-1947 Mak van Waay, Amsterdam verworven. Destijds omschreven als 'Een gesmeed ijzeren gieltang van een pompmaker of leidekker
- 15 Tinnegieters die geen lid waren van het gilde en zich niet hoefden te houden aan de voorschriften
- 16 Hans Smelik: Zilversmeden in de Tweerne Molle aan de Poot in Deventer (1652-1784). Deventer Jaarboek 2016 pag. 41-53
- 17 Vader van Jan Willem van Wijhe die zijn oom Hermanus opvolgde.
- 18 verkopen
- 19 B. Dubbe: Het tinnegietersambacht te Deventer, pag. 116
- 20 Voor zover mij bekend het enige bekende exemplaar dat is overgebleven
- 21 zie noot 9
- 22 Scholten was al direct na de dood van Johannes Hallegraaf bij Hendrica in dienst getreden.
- 23 B. Dubbe: Het tinnegietersambacht te Deventer pag. 134 t/m 136
- 24 Inventarissen Assenstraat, R.A.

Bronzen standaardmaat, Franeker

Tekst en fotografie: J.F.H.H. Beekhuizen

Afb. 1 - 4 Franeker maatkan met details

Enige tijd geleden kocht een van onze leden een bijzondere bronzen maat. In het kader van de ledenbijeenkomst in Franeker leek het de redactie een goed idee deze maatkan op te nemen in *de Tinkoerier*.

Periode: 1e kwart 17e eeuw
Hoogte: 23,5 cm
Doorsnede voet: 12,3 cm
Gewicht: 3629 g
Inhoud: 1,97 l
Benaming: 1 kan of ommekan
Inv. nr: 21633

Afb. 5-7 Diverse ijkmerken

Aan de voorzijde is op de hals een meegegoten stadswapen van Franeker in de vorm van een klok met de initialen SM en het jaartal ANNO 1620 aangebracht. Op de bolling van het kanlichaam eveneens het stadswapen van Franeker in de vorm van een klok en de initialen SM voor Simon Meijnersz., werkzaam te Franeker 1597 – 1620 en de tekst DIE STADT FRANEKER (afb. 1-4).

Op de voet geijkt met het jaartal 1765 en boven de voet om de twee jaar: 67, 69, 71, 73, 75, 77, 79, 81, 83, 85, 87, 89, 91, 93, 95, 97, 99 en dan voluit: 1801, 1803, 1805, 1807, 1809 en 1811 (afb. 5-7). Op het handvat meegegoten gietersnaam SIMON MEINERTS (afb. 8). In de kraag rechts van het handvat is een gat aangebracht voor de maatvoering. Links van het gat twee door elkaar geslagen jaartallen). De ijkmerken zijn typisch voor de ijkmeesters-generaal van Friesland.

De lange reeks jaartallen zullen door de Friese landschapsijkers zijn aangebracht. De landschapsijkers waren door de provincie aangesteld en voerden het toezicht op de plaatselijke ijkers. In plaatsen waar geen plaatselijke ijker was, ijkten de landschapsijkers (te herkennen aan hun merk: 2 gaande leeuwen), zoals je soms op tinnen maten vindt.

In *Met en wegen in Friesland* (M.A. Holtman, 1994) staat op p. 26 de vermelding dat koperslager Dirk Mets uit Leeuwarden een partij koperen maten en gewichten voor de 'landschapsytiger' Pibo Hebbes Wiaarda heeft geproduceerd. Dit zullen latoenkoperen maten zijn geweest, geen gegoten maten. Op p. 40 is te vinden dat de standaarden van de particuliere ijkmeesters in de grietenijen en steden

vóór de aanvang van de herijk moesten worden nagezien en geijkt door de generale landschapsijker. Dit verklaart waarom de bronzen maat steeds herijkt is. De grote 16 ponds sluitgewichten die nu nog in Friesland aanwezig zijn, werden evenzo periodiek geijkt door de landschapsijker.

Dan nog iets over de inhoud van de bronzen maat: 1 kan of ommekan. In 1504 werd de ommekan van Leeuwarden tot standaard van 'natte waren' (wijn en bier) verklaard, voor heel Friesland. (zie p. 21). Maar in de Stellingwerven (de zuidoosthoek van Friesland) werd een kan gebruikt van 1,72 liter. De ommekan is tot 1830 de standaard natte maat van Friesland geweest (uitgezonderd dan de Stellingwerven).

De gegevens van Verhoeff (De oude Nederlandse maten en gewichten, 1983) en M.A. Holtman gecombineerd levert het volgende beeld op van de natte maten in Friesland:

- * Friese kan = 4 mengel = 3,92 liter
- * kan/ommekan = 2 mengel = 1,9 liter
- * mengel = 0,95 liter
- * halfmengel = 0,49 liter
- * vandeltje/oord/dikkop = 0,25 liter
- * halfvandeltje = 0,12 liter
- * stuiverskantje = 0,06 liter

Tijdens het bezoek aan het stadhuis ter gelegenheid van de ledenbijeenkomst in Franeker konden we kennis maken met een grote luidklok in de hal. Deze is in 1600 vervaardigd door Gerard Paulusz. van Embden. Ook hij gebruikte het stadswapen van Franeker in de vorm van een luidklok en in dit geval geflankeerd door schilddragende vrouwen.

Afb. 8 Op het handvat de meegegoten naam van de gieter: SIMON MEINERTS.

Eeuwenoude tinnen voorwerpen van de Halse schuttersgilden

Tekst: K. Vandebotermiet

INLEIDING

Afb. 1 Privécafé De Aspot te Kerksken

Met deze bijdrage willen we een licht werpen op het gebruik van tin bij de Halse schuttersgilden. Dit aan de hand van tinnen gildevoorwerpen met opschriften en/of graveringen die we doorheen decennia verzamelden in binnen- en buitenland. Het gaat voornamelijk om gelegenheidsborden en -schotels, die soms van een enorm groot formaat waren¹. De verzameling omvat meer dan zestig stuks uit het westen van Brabant, voornamelijk gegoten door tingieters uit Brussel en Halle. We belichten hier die met betrekking tot onze stad, maar verwijzen ook naar andere exemplaren uit onze regio. De verzameling is momenteel grotendeels ondergebracht in een privécafé (afb. 1) De Aspot te Kerksken, deelgemeente van Haaltert. Het is een uitzonderlijke en unieke verzameling, des te meer omdat tin altijd al een herbruikbaar metaal was en steeds hersmolten werd om er nieuwe voorwerpen mee te gieten. De schuttersgilden lieten dan ook hun oude of versleten tinnen voorwerpen omsmelten tot nieuwe, waardoor vele eeuwenoude gildestukken al tijdens het *ancien régime* onherroepelijk verloren gingen.

Halle had drie schuttersgilden: de Sint-Jorisgilde van de kruisboogschutters, de Sint-Sebastiaangilde van de handboogschutters, en de Sint-Christoffelgilde van de kolveniers of haakbusschutters. De geschiedenis van deze Halse schuttersgilden moet eigenlijk nog ten gronde onderzocht en geschreven worden.

De tot nu gepubliceerde gegevens over deze schuttersgilden zijn, doorheen de tijd, nogal fragmentarisch verspreid over allerhande publicaties, met als voornaamste auteurs L. Everaert en J. Boucherij in het laatste kwart van de negentiende eeuw, M.-J. Van den Weghe en J. Possoz in de jaren 30 en G. Renson eind jaren 50 van de twintigste eeuw.

Daarnaast is er nog heel interessant archiefmateriaal van de Halse schuttersgilden aanwezig in het Rijksarchief te Leuven, waarover nog gepubliceerd dient te worden. Het daar bewaarde Herman Van Isterdael-archief bevat een register met afschriften van akten van de Sint-Sebastiaangilde en de Sint-Jorisgilde uit 1412, waaronder een oprichtingsakte van één van beide gilden. Voorts een akte van vrijstelling van heerlijke rente op het schuttershof van de kruisboogschutters uit 1421 en een reglement voor het gebruik van het terrein van dezelfde gilde uit 1486. Uit 1667 hebben ze nog een akte van bevestiging van de voorrechten van de Sint-Sebastiaangilde door meier en schepenen van Halle.

Naast deze gedrukte en geschreven bronnen kan men ook nog heel wat historische en interessante informatie halen uit allerhande materiële bronnen die onze schuttersgilden ons nalieten.

Zo had iedere schuttersgilde tijdens het *ancien régime* een eigen zilveren ereketting: een breuk of braak. De hoogwaardigheidsbekleders van iedere gilde hingen er veelal zilveren schildjes aan, met naam, datum en hun functie of titel in de gilde erop gegraveerd. Deze erekettingen werden gedragen door de koningen en keizers van de gilde bij alle belangrijke gildeaangelegenheden. Men hield immers jaarlijks een koningsschieting om te bepalen wie de beste schutter was. Indien men twee jaar na elkaar de hoofdvogel of gaai afschoot, dan werd men dubbele

De schuttersgilden lieten dan ook hun oude of versleten tinnen voorwerpen omsmelten tot nieuwe

koning genoemd. Na drie opeenvolgende jaren werd men keizer in de gilde.

Over de eeuwenoude en historische zilveren breuken van de drie Halse schuttersgilden vernamen we enkel dat ze verdwenen zijn. Indien ze ooit nog het daglicht zien, dan zou een studie ervan ons nog heel wat interessante informatie kunnen opleveren.

In onze regio, meer bepaald de Zennevallei en het Pajottenland, was het van de late middeleeuwen tot de zestiende eeuw een traditie om voor allerhande gildeaangelegenheden zilveren voorwerpen weg te schenken. In 1439 kwam een bode van de Gentse Sint-Jorisgilde zijn gildebroeders van het Lembeekse Sint-Veroonsgilde (later herdoopt tot Sint-Jorisgilde) uitnodigen om, samen met vele andere schuttersgilden die de kruisboog hanteerden, aan een grote en langdurige schutterswedstrijd deel te nemen, een landjuweel, dat in 1440 te Gent werd gehouden. Zoals het gebruik voorschreef diende iedere gilde een geldelijke inzet te schenken voor onkosten en te winnen prijzen. De Gentse bode noteerde in het gulden boek van zijn gilde: *Te Lembeke, daer gaven zy my een selverin broke met Sente Vraeu haren patroon*². Verscheidene oude schuttersbreuken dragen de afbeelding van de patroonheilige waaraan de gilde haar naam te danken heeft.

Na de zestiende eeuw schakelde men grotendeels over op geschenken en prijzen uit tin. De vele oorlogen en de daarmee gepaard gaande plunderingen en geldelijke opeisingen hadden onze schuttersgilden immers sterk verarmd.

Eeuwenoude tinnen voorwerpen van de Halse schuttersgilden

DE SINT-JORISGILDE

Afb. 2 Atelier Henricus van Volsem

Van de Halse Sint-Jorisgilde, die reeds vermeld werd in 1368³), bezitten we een tinnen schotel uit 1792 (afb. 2), met ingeslagen randtekst en een doorsnede van 29,8 cm. Deze schotel werd gegoten in het atelier van Henricus van Volsem te Halle. Hij werkte van 1772 tot 1808⁴. Naast de Halse Sint-Jorisgilde leverde hij ook aan de Sint-Sebastiaangilde van Huizingen, waarvan we een schotel uit 1789 in onze verzameling hebben. Op de boord van de schotel werd het volgende randschrift ingeslagen:

II DE COCK DOBBELEN KONINK VAN STE IOORIS GULDE 1792

Het gaat hier om Joannes Josephus De Cock, geboren te Brussel en in 1769 Hals poorter geworden. Hij woonde in de Klinkaertstraat⁵ en was kleermaker van beroep⁶. In 1790 bekleedde hij de functie van deken in het bestuur van de Halse kruisbooggilde en zou hij zich al een eerste keer tot koning geschoten hebben.

Volgens onze schotel gebeurde dit een tweede maal in 1792, waardoor hij de titel van dubbele koning kreeg. Normaal gezien verwerft men enkel de titel van dubbele koning als men zich twee opeenvolgende jaren tot koning schiet. Mogelijk werd er in 1791 geen koningsschieting gehouden of kloppen de data niet in de lijsten van L.Everaert en J. Boucherij in hun *Geschiedenis van de Stad Halle* uit 1874⁷. Joannes Josephus De Cock werd nog een laatste maal als deken vermeld in 1794⁸.

Deze schotel werd bekostigd door de Sint-Jorisgilde en geschonken aan haar kersverse koning. Het was de traditie dat zulke schotels of borden door de persoon die ze won gebruikt werden om erop te eten tijdens het banket dat gehouden werd ter ere van zijn koningstitel. Daarna sierden ze dikwijls nog het gildenhuis of het lokaal waarin men vergaderde, samen met de tinnen prijzen die ze op bezoek bij andere schuttersgilden gewonnen hadden.

DE SINT-SEBASTIAANGILDE

Afb. 3a Atelier Jacques De Sany

Van de Halse Sint-Sebastiaangilde, die reeds vermeld werd in 1389⁹, bezitten we verscheidene tinnen voorwerpen. We presenteren u er drie. Het oudste dateert uit 1786 en is een gegraveerde tinnen schotel (foto 3a) met een doorsnede van 31 cm. Deze schotel werd gegoten in het atelier van Jacques De Sany te Halle. Hij werkte van 1763 tot 1809¹⁰. Hij was zelf ook lid van de Halse Sint-Sebastiaangilde en dat al in 1762. Hij schoot er zich tot koning in 1771¹¹. Naast de Halse Sint-Sebastiaangilde leverde hij ook aan de Sint-Sebastiaangilde van Lembeek.

Op de boord van de schotel werden de initialen I C L en het jaartal 1786 geslagen. In het plat werd het wapenschild van Sint-Sebastiaan (foto 3b), dat alle Sint-Sebastiaangilden hanteerden, gegraveerd. Het is een groot gelijkbenig kruis met in ieder kwartier eenzelfde kleiner gelijkbenig kruis. Daaronder staat de vermelding HAL gegraveerd.

Afb. 3b Een schotel met het wapenschild

De initialen I C L staan vermoedelijk voor Joannes (Franciscus) Cuvelier, die reeds vermeld werd als lid van de Halse handbooggilde in 1762. In 1763 en 1765 schoot hij er zich tot koning en in 1770 bekleedde hij de functie van deken in het gildebestuur¹². In 1763 werd een zekere François Cuvelier, slager van beroep,

Eeuwenoude tinnen voorwerpen van de Halse schuttersgilden

DE SINT-SEBASTIAANGILDE

Afb. 4 Een schotel van Lembeekse Sint-Sebastiaangilde

als stadskeurder van het te slachten vee in Halle aangesteld. Dit was een tweejaarlijkse benoeming¹³. Misschien gaat het hier om één en dezelfde persoon. De tweede voornaam van dhr. Cuvelier was immers Franciscus. Het was toen niet vreemd dat men de tweede voornaam verkoos om mee aangesproken te worden. Dit gebeurde zelfs nog frequent bij de generaties die nu ouder zijn dan 70. We kennen zo verscheidene voorbeelden in onze familie. Deze schotel is een schuttersprijs voor een schieting op de wip in 1786. Naast de jaarlijkse koningsschieting hielden de wapengilden immers nog andere wedstrijden waarin prijzen te winnen vielen. Dat konden interne wedstrijden zijn, waarin de gildeleden onderling hun vaardigheden testten, maar ook opengestelde wedstrijden waar andere schuttersgilden die hetzelfde wapen hanteerden voor werden uitgenodigd. Hier gaat het om een schuttersprijs voor een interne schieting, omdat naast het wapenschild van Sint-Sebastiaan en de

vermelding HAL, er enkel de naamsinitialen en het jaartal van de wedstrijd op werden aangebracht. De exemplaren voor opengestelde wedstrijden waren rijkelijker van randteksten voorzien. Met zulke prijzen wou de gilde met meer grandeur naar buiten komen. Een mooi voorbeeld daarvan is een prijsschotel (afb. 4) van de Lembeekse Sint-Sebastiaangilde uit onze verzameling, met als randtekst:

PREYSEN GEGEVEN VAN STE SEBASTIANUS GULDE TOT LEMBECK ANNO 1778

In dat jaar hield de Lembeekse schuttersgilde dus een wedstrijd waar andere handbooggilden op uitgenodigd waren. Mogelijk ging toen een Waalse gilde met deze schotel aan de haal. De schotel werd naar verluidt meer dan een eeuw bij dezelfde familie bewaard in een plaatsje dicht bij Luik, tot we het konden verwerven.

DE SINT-SEBASTIAANGILDE

Afb. 5a Atelier Jacques De Sany

Het tweede exemplaar van de Halse handbooggilde is een fijn gegraveerd dientblad (afb. 5a) uit 1789, met een knorrenversiering in reliëf langs de rand en een doorsnede van 30,5 cm. Dit dientblad werd eveneens gegoten in het atelier van Jacques De Sany te Halle.

Het gaat hier om een gelegenheidsgeschenk uit 1789, gegeven door de Sint-Sebastiaangilde, het kleermakersambacht en de graanhandelaars aan een nog onbekend persoon met de naamsinitialen HSD DB. Die werden met aparte letterstempels in het plat van het dientblad geslagen. De drie eerste initialen, HSD, staan waarschijnlijk voor de eerste letters van een persoon met drie voornamen. Ze werden links van het wapenschild van het Franse koningshuis geslagen. Rechts van dit wapenschild werden de initialen DB aangebracht, ter aanduiding van de familienaam. Dat kan erop wijzen dat het om een geschenk aan een Frans staatsburger gaat, waarschijnlijk iemand met enige status die in Halle verbleef en hier mogelijk de

Afb. 5b Het Franse wapenschild

Afb. 5c Het wapenschild van de hertog van Arenberg

storm van de revolutie te Parijs bleef uitzitten. Dit dientblad draagt immers het jaartal 1789, toen de Franse revolutie uitbrak. Onder het Franse wapenschild (afb. 5b) staat het wapenschild van de hertog van Arenberg (afb. 5c), heer van Halle.

Eeuwenoude tinnen voorwerpen van de Halse schuttersgilden

DE SINT-SEBASTIAANGILDE

Afb. 5d Een edelman met lange pruik en een dame die aan een tafel aan het drinken zijn

Centraal werd de voorstelling gegraveerd van een edelman met lange pruik en een dame die aan een tafel aan het drinken zijn (afb. 5d). Gaat het hier soms om de voorstelling van de koning en koningin van Frankrijk? Mogelijk wel en dan is dit dienblad wel degelijk een steunbetuiging aan het Franse koningshuis. Onderaan in het plat werd het wapenschild van de Sint-Sebastiaangilde (afb. 5e) gegraveerd, zoals reeds hierboven beschreven bij de tinnen schotel uit 1786. Links werd een strijkijzer (afb. 5f) en rechts een schaar (afb. 5g) gegraveerd, de symbolen van het kleermakersambacht. Centraal staat de leuze **VIVAT LES MARCHANDS DES GRAINS**. Graanhandelaars hadden geen echte uniforme symboliek die ze konden afbeelden, vandaar de leuze.

Hieruit kunnen we opmaken dat het om een geschenk gaat van deze drie organisaties.

Afb. 5e Het wapenschild van de Sint-Sebastiaangilde

DE SINT-SEBASTIAANGILDE

Afb. 5f Een strickijzer

Afb. 5g De schaar

Afb. 6a Atelier Jacobus Josephus Cortvrint

Als derde en laatste tinnen voorwerp van de Halse handbooggilde, tonen we een grote koningsprijschotel (afb. 6a) uit 1819.

Eeuwenoude tinnen voorwerpen van de Halse schuttersgilden

DE SINT-SEBASTIAANGILDE

Afb. 6b Handboogenhof

Deze schotel werd gegoten in het atelier van Jacobus Josephus Cortvrint te Brussel. Hij werkte van 1760 tot 1807. Zijn weduwe, Maria Theresia Vandam, baatte zijn werkplaats verder uit¹⁴. Zij leverden, naast Halle, ook aan de schuttersgilden van Machelen, Merchtem, Over Heembeek, Etterbeek, Sint-Martens-Bodegem, Jette, Ganshoren etc., waarvan we meerdere voorbeelden in onze verzameling hebben.

Met een brede doorsnede van 38,6 cm en een randtekst in grote gegraveerde drukletters, diende deze schotel om op te vallen. De randtekst luidt als volgt:

**C DE KETELBUTTER KONINCK VAN DE SOCIETYD VAN
ST SEBASTIAN IN DEN HANBOOGENHOF HALLE DEN
16 MEY 1819**

Het gaat hier om Carolus Ludovicus De Ketelbutter, geboren en gedoopt te Halle op 15 juli 1770, zoon van Joannes en Joanna Gheerts¹⁵. Hij was timmerman van beroep en verhuisde naar Brussel ergens na

1833¹⁶. Carolus trad duidelijk in de voetsporen van zijn vader Joannes, die zich in 1769 en in 1772 tot koning van de Halse Sint-Sebastiaangilde schoot¹⁷.

Het is heel uitzonderlijk dat de specifieke plaats waar de wedstrijd plaats vond vermeld werd: het HANBOOGENHOF (foto 6b) of handbooghof, waar de gebouwen van het vroegere *Heilig-Hartinstituut*, nu een deel van het *Heilig Hart & College*, op staan. De straatnaam van de school luidt nog Handbooghof, en verwijst dus naar het eeuwenoude schuttershof dat daar lag. Meestal treedt men niet zo in detail op tinnen prijsschotels en beperkt men zich louter tot het vermelden van de naam van de stad of het dorp. Soms zelfs dat niet, zoals het voorbeeld van de Halse Sint-Jorisgilde uit 1792 hierboven, waar Halle niet eens op vermeld staat.

Alhoewel de Halse Sint-Christoffelgilde van de haakbusschutters de jongste gilde van onze stad is en pas vermeld wordt op het einde van de 15de eeuw, in 1494¹⁸, hebben we van die gilde wel het oudste tinnen voorwerp van de drie Halse schuttersgilden.

DE SINT-CHRISTOFFELGILDE

Afb. 7a Atelier Charles Alzear/Elzear Couttume

Het is een gegraveerd bord (foto 7a) met een doorsnede van 23 cm, gegoten in het atelier van Charles Alzear/Elzear Couttume te Halle. Hij werkte van 1711 tot 1743. Zijn weduwe, Anna Maria Demaret, baatte de werkplaats verder uit¹⁹. Zij leverden, naast de Halse Sint-Christoffelgilde, ook aan de Sint-Sebastiaangilde van Sint-Renelde, waarvan we een grote schotel uit 1754 in onze verzameling hebben. Op de boord van het bord werd het volgende randschrift gegraveerd:

FRANCOIS JOSEPH VANDIEST CONFRERE DU SERMENT DE SAINT CHRISTOFFE A HAL 1744 ROI 1761

In de boord van het bord (onder ROY) werd ook het eigendomsmerk (foto 7b) van de Halse kolveniersgilde geslagen. Centraal staat een Bourgondische vuurslag bovenop twee gekruiste buksen of kolven. Links in het merk staat de letter H, bovenaan de niet meer zichtbare letter A, en rechts de letter L voor HAL.

Midden in het plat werd een kroon gegraveerd boven ronde kogels, geschikt in bloemvorm, twee gekruiste buksen of kolven en daaronder een recipiënt voor buskruit.

François Joseph Vandiest was op 13 april 1737 als schoolmeester aangesteld, als vervanger van Jean Boulengier, die overleden was. Hij moest daarbij de plechtige belofte afleggen dat hij de Halse kinderen, waaronder ook de armen, op de Rooms-katholieke wijze zou onderwijzen en hen zou leren lezen en schrijven²⁰.

Volgens de tekst op de boord van het bord werd dhr. Vandiest in 1744 *confrère* of broeder, m.a.w. lid, van de Sint-Christoffelgilde van Halle. Mogelijk kreeg hij dit tinnen bord toen niet als geschenk bij zijn aanvaarding als lid van de gilde, maar moest hij het zelf bekostigen om op te eten bij de verplichte gildefeesten. Dit was immers ook gebruikelijk bij

Eeuwenoude tinnen voorwerpen van de Halse schuttersgilden

DE SINT-CHRISTOFFELGILDE

Afb. 7b Eigendomsmerk

Afb. 7c Eigendomsmerk

andere kolveniersgilden in de zuidelijke Nederlanden, zoals bij die van Mechelen. Nog in 1768 moesten de nieuwe leden van de Mechelse kolveniersgilde, als onderdeel van de toetredingsvoorwaarden, een tinnen bord, een servet en een stoel meebrengen²¹.

Verder maken we uit de graveerde tekst ook op dat de heer Vandiest zich in 1761 tot ROY of koning schoot. Daarom werd ook een koningskroon (afb. 7c) op het plat graveerd.

DE SINT-CHRISTOFFELGILDE

Afb. 8 Schotel uit Halle

In het gildereglement uit het *ancien régime* van de Halse Sint-Christoffelgilde lezen we dat de jaarlijkse papegaaischieting (i.e. de koningsschieting) in de maand mei plaats had. Wie de papegaai afschoot kreeg van zijn gilde twee tinnen potten van acht pond cadeau. De kersverse koning moest voor alle leden ook een souper in het stadhuis bekostigen²². Bij andere schuttersgilden in onze regio diende de nieuwe koning dan weer op een latere, interne wipschieting één of meerdere tinnen prijzen te bekostigen, die de andere leden dan konden winnen.

Kwestie van iedereen in de gilde wat gelukkig te stemmen, want het koningschap was een hele eer en werd benijd. Meestal werd er op zulke prijzen dan ook duidelijk als randtekst aangebracht welke koning de te winnen prijsschotel geschonken had. Zo lezen we op een te Halle gegoten tinnen schotel (afb. 8) uit onze verzameling de volgende randtekst:

**PREYSEN VAN G DEBROYER CONINCK VAN ST
SEBASTIAENUS GULDE TOT RUYSBROECK 1783.**

Eeuwenoude tinnen voorwerpen van de Halse schuttersgilden

DE SINT-CHRISTOFFELGILDE

Afb. 9 Schotel uit Halle

Van de Halse Sint-Christoffelgilde hebben we in onze verzameling nog een gegraveerd tinnen bord (afb. 9) dat haar leden, volgens de tinmerken, in het midden van de achttiende eeuw te Leuven cadeau kregen als slechtst schietende gilde op een wedstrijd tussen verscheidene gilden van hetzelfde wapen. De randtekst en graveringen steken de draak met de Halse kolveniers. Centraal op het plat staat een clownsfiguur met knuppel, wat men toen een Jacob noemde, met daarnaast een rondtollende kogel en kanonbal en twee gekruiste kolven of buksen. De randtekst luidt:

DESE WAEPENS SYN MY AENGENAEM DIE NEVEN MY STAEN MAER DESE ROOS WAS ICK VEEL LOOS JACOBIS VAN HAL

De eeuwenoude traditie om tinnen voorwerpen weg te schenken, bij aanstellingen in gildefuncties of als prijs, bleef in en rond Halle nog lang bestaan, zeker nog tot in het derde kwart van de negentiende eeuw. In de jaren 1860-1870 werden er door de Halse handboogschutters van Sint-Sebastiaan nog diepe tinnen soepborden, gegoten te Brussel, met bondige opschriften in de rand, als schuttersprijs weggeschonken. We kennen er twee, één uit 1864 in onze verzameling en een ander uit 1874, dat vroeger als offerschaaltje gebruikt werd in de Heilig-Hartkerk van Ecaussinnes-d'Enghien en dat daar nu nog bewaard wordt.

De negentiende-eeuwse opvolger van de Lembeekse Sint-Sebastiaangilde kreeg bij haar oprichting in 1834 de naam La Concorde²³.

In Ukkel bewaarde men vijf jaar geleden nog een grote tinnen soepterrine van deze handboogmaatschappij. Volgens de er op aangebrachte tekst werd ze geschonken in 1862 als koningsprijs aan Louis Vanhemelryk. In onze verzameling hebben we ook nog een tinnen koningsprijs van deze maatschappij, namelijk een sierlijke tinnen koffiepote, waarop rondom het deksel vermeld staat dat E. Havaux er in 1861 koning werd. Beide voorwerpen werden te Brussel gegoten.

Wie graag nog meer over dit onderwerp wil te weten komen of zelf in het bezit is van een oud tinnen schuttersbord uit onze regio of van elders, mag de auteur steeds via e-mail contacteren: ka.va@skynet.be

NOTEN

- 1 L. Everaert en J. Boucherij schreven op p. 112 in hun *Geschiedenis der oude vrijheid Lembeek* uit 1876, dat er te Lembeek in 1875 nog een heel grote tinnen prijs van de Lembeekse Sint-Jorisgilde van de kruisboogschutters bewaard werd. Zij beschreven hem als: *eenen tinnen schotel, zoo groot als eene gewone ronde tafel en welke voor opschrift droeg PRYS GEGEEVEN DOOR K LUYCKFASSEEL KEYSER DER ST JORIS GULDE 1776*. Sommige gildeschotels konden waarlijk grote afmetingen hebben. De grootste in onze verzameling is er één uit 1720 van de Dworpse Sint-Sebastiaangilde, ca. 49 cm breed.
- 2 M. Sacré: *De voormalige Dorpschuttersgilden in Vlaamsch-Brabant*, in: Eigen Schoon en De Brabander 1929, p. 176
- 3 G. Renson: *De drie eden van de stad*, in: Eigen Schoon en De Brabander 1959, p. 434
- 4 K. Vandebotermiet en V. Langenaeker: *Tinnegieters en tinmerken uit Halle*, in: Tinnewerck 2014, nr. 55, p. 40
- 5 Met dank aan dhr. R. Jammart voor deze info.
- 6 Arch.be Akte HUBRU_00068741_0 nr. 25
- 7 L. Everaert en J. Boucherij: *Geschiedenis der stad Halle*, 1874, pp. 255 en 260
- 8 Idem, p. 255
- 9 G. Renson: *De drie eden van de stad*, in: Eigen Schoon en De Brabander 1959, p. 434
- 10 K. Vandebotermiet en V. Langenaeker: *Tinnegieters en tinmerken uit Halle*, in: Tinnewerck 2014, nr. 55, p. 42
- 11 L. Everaert en J. Boucherij: *Geschiedenis der stad Halle*, 1874, pp. 255 en 260
- 12 Idem, ibidem
- 13 G. Renson: *Halse maten, gewichten en politiereglementen*, in: Hallensia 1987, jg. 9 nr. 1, p. 4
- 14 T. Dangis. De Brusselse lood- en tinnegieters binnen de stad en hare vrijheid, p. 31
- 15 Met dank aan dhr. R. Jammart voor deze info.
- 16 Arch.be Akte HUBRU_00427538_0 nr. 924
- 17 L. Everaert en J. Boucherij: *Geschiedenis der stad Halle*, 1874, p. 255
- 18 G. Renson: *De drie eden van de stad*, in: Eigen Schoon en De Brabander 1959, p. 434
- 19 K. Vandebotermiet en V. Langenaeker: *Tinnegieters en tinmerken uit Halle*, in: Tinnewerck 2014, nr. 55, p. 40
- 20 G. Renson: *Halse maten, gewichten en politiereglementen*, in: Hallensia 1987, jg. 9 nr. 1, p. 4
- 21 A. Van Gillet: *Tin voor de schuttersgilden*. Oud tin 16e tot 19e eeuw uit de Vlaamse en Waalse ontstaanscentra. Het gebied van Staden, 1986, p. 88
- 22 G. Renson: *De drie eden van de stad*, in: Eigen Schoon en De Brabander 1959, pp. 437-438
- 23 L. Everaert en J. Boucherij: *Geschiedenis der oude vrijheid Lembeek*, 1876, p. 109

Au Bain Marie ~ het bad van Marie

Tekst: L.Ph. Mathijsen

In het navolgende stukje wil ik u kennis laten maken met een voor Nederland uitzonderlijk tinnen keukeninstrument: een *Au Bain-Marie* pan of *Balneum Mariae*.

Tin

Een pannetje om *Au Bain-Marie* in te koken is bij ons weten in tin uitgevoerd nog niet eerder gesignaleerd. Het gebruik van tin - in tegenstelling tot het meer gebruikelijke (rode) koper in divers keukengerei - is hier opvallend te noemen. De lage smelttemperatuur van tin is daar debet aan; het kan immers niet direct op het vuur staan! Het pure metaal tin smelt al op een temperatuur van 232 graden Celsius! Met de allages verschilt de temperatuur enigszins.

Methode

Het gebruik van dergelijke pannen met inhoud - denk aan sausen met room of eieren, of om chocolade te smelten - bestaat daaruit dat het in een grotere pan met kokend water op een warmtebron verwarmd wordt tot de inhoud die erin bereid wordt, gereed is. En zo wordt het schiften of verbranden van de inhoud door een te hoge temperatuur voorkomen. De *Au Bain-Marie*- methode is een al zeer oude en beproefde manier van delicaat koken die haar oorsprong in de eerste eeuw na Christus in Egypte vindt. Het heet dat een alchemistische dame daar met de naam Marie in laboratoriumachtige omstandigheden aan de basis heeft gestaan om op deze wijze spijzen verfijnd te bereiden. Ze wordt als

Maria Hebraea, Maria Prophetissa of zelfs als Marie la Juive door Albertus Magnus in de dertiende eeuw aangeduid. Deze vrouw zou de uitvindster van deze techniek zijn geweest.

In de Lage Landen

Het aldus bereiden van met name sausen is op deze manier eigenlijk pas in de late tweede helft van de achttiende eeuw tot de Nederlandse keuken doorgedrongen. Dit mogelijk mede onder invloed van de Franse gebruiken, die na de Revolutie met de Sans Culotten naar het noorden kwamen, waar het koken van de volkse keukens in de Lage Landen zeker tot in de late achttiende eeuw, en later ook de Gestampde Pot heersend waren, met nieuwe inzichten werden verrijkt. Ook invloeden uit Spanje en met name die uit Catalonië en sorteerden hun effect op de kunsten van het Nederlandse koken. Het staat vast dat deze techniek al in de dertiende eeuw beschreven is in een Arabisch-Spaans kookboek¹.

In Nederland

Het Koninkrijk Holland, onder het bewind van Napoleon's broer Lodewijk Napoleon, onderging zonder twijfel deze invloeden en hij bracht ongetwijfeld in zijn gevolg de nodige Franse koks mee die gastronomisch van wanten wisten. Die staan ook hoogstwaarschijnlijk aan de basis en ontstaan van deze pan. Lodewijk Napoleon resideerde onder andere regelmatig in het Haarlemse Paviljoen aan de Dreef waar een grote keuken met het nodige personeel voor

de inwendige mens culinair moest zorgen. Dat er voor méér mensen dan een normaal gezin in deze pan werd gekookt lijkt wel evident. Met een inhoud van 1,2 liter schept men wel een lepeltje of wat saus weg....

Afb. 1 Pan uit het paleis in Fontainebleau

Afb. 2 *Au bain Marie* pannetje

Men moet niet denken dat zoiets uit de lucht kwam vallen, in een latere periode met Napoleon III in het Franse zadel, werd in mei 1864 voor het paleis in Fontainebleau (afb. 1) een serie vertind koperen *Au Bain-Marie* pannen aangeschaft². Daarmee werd de dagelijkse gang van huishoudelijke zaken in het Keizerlijk paleis gewaarborgd. En Lodewijk deed er in Haarlem in zijn tijd er niet voor onder!

De Pan *Au Bain Marie*

Het uiterlijk van deze pan met deksel is in eerste aanleg opmerkelijk simpel; enerzijds van een uitwendige soberheid van stijl, is het bijzondere aan de pan af te leiden aan de hoogwaardige details. Zowel de wanden als het deksel zijn glad van

oppervlak en het deksel is alleen voorzien van een lage gewelfde verhoging in het middengedeelte en met filetranden rondom langs de buitenrand. De pan staat op een kleine standring en bij goed kijken zijn de heel fijne draairingen van de afwerking te zien. Bij normaal gebruiksgoed is dat veel grover en duidelijker. De twee vast bevestigde oortjes zijn met zorg vormgegeven en het deksel is voorzien van een min of meer vaasvormig houten knopje als handgreep. Ook stilistisch kan dit model benoemd worden als passend in de mode van die tijd: het Empire. De pan zelf is te dateren rond 1810. Gebruikssporen zijn subtiel, met name aan de binnenzijde is er respectvol mee omgegaan (afb. 3); aan de buitenkant is duidelijk zichtbaar dat het vaak moet zijn gebruikt en vertoont

Au bain marie ~ het bad van marie

Afb. 3 Binnenzijde au bain Marie pannetje

Afb. 4 Het viermerk van Vincent Overbeek

een typische verkleuring: een horizontale rand op ca. een derde van de totale hoogte die aangeeft dat het tot daar in het kokende water van de buiten pan heeft gestaan. Het patina van de pan is overigens geheel egaal donker.

Tinnegieter Vincent Overbeek

Dit fraaie en kostbare keukeninstrument werd vervaardigd door Vincent Overbeek die in 1792 als meester tinnegieter in het Haarlemse Gilde werd ingeschreven.

Hij merkte het met zijn eerste meesterteken onder de gekroonde X met daaronder het viermerk met de gietersinitialen VOB³. Daarvan kan nog gezegd worden dat de volgorde van dit viermerk anders dan normaal is samengesteld: hier staan de gietersinitialen van de tinnegieter in het tweede schildje van links, terwijl het daarvoor gebruikelijke eerste nu plaats geeft aan de palmtak dragende engel, het derde aan het stadswapen van Haarlem en het vierde aan het wapen van Holland (afb. 4).

Hollandse economie

Hierbij mag de grote landelijke armoede zeker niet vergeten worden; die het gevolg was van het gehate continentaal stelsel waardoor de Hollands Bataafse economie door een diep dal ging. Mede daardoor lag een dergelijk luxueuze aanschaf voor de modale bevolking buiten het bereik.

Conclusie

Kortom, deze *Au Bain-Marie* pan is meer bijzonder dan het in eerste instantie lijkt. Ze is met grote zorg vervaardigd en geeft blijk van het grote vakmanschap van Van Overbeek. Voor Koning en de hofhouding in het Haarlemse Paviljoen, waar toch het een en ander aan culinaire hoogstandjes op tafel moest komen, is mogelijk deze pan in speciale opdracht vervaardigd. De vererende opdracht vanuit het Koninklijke Haarlemse Paviljoen naar deze lokale meester tinnegieter zou goed voor de hand kunnen liggen. Het uiterlijk voorkomen, de afwerking en verzorgde details doen het stellig vermoeden.

Periode: 1e kwart 19e eeuw

Hoogte: 13,5 cm

Diameter voet: 10,4 cm

Gewicht: 1020 gr.

Literatuur:

- J.F.H.H. Beekhuizen - Pewter Ware 45 - Works of Art
Juni 2019. p. 6 + 7; No. 3.

Geraadpleegde literatuur:

- Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken
- Een compendium, Nederlandse Tinvereniging,
- B. Dubbe met medewerking van J.F.H.H. Beekhuizen
& A.A. Kooyman. 2009.
- Raphael Patai, The Jewish Alchemists: A history and
source book, Princeton University Press, 1995.

NOTEN

- 1 Vriendelijke mededelingen van culinair expert Jacques Meerman, Amsterdam. Bedoeld is: "La cocina hispano-magrebí durante la época almohade". Según un manuscrito anónimo del siglo XIII traducido por Ambrosio Huici Miranda. Gijón 2005. Het recept beschrijft de techniek waarbij je iets klaarmaakt in een pan boven een pan pruttelend water en het geheel op de haardsteen een beetje wegschuift van het vuur 'zodat het niet omvalt'.
- 2 De archieven van het kasteel van Fontainebleau bewaren gegevens over de aanschaf in mei 1864 van 15 "zakketels" in vertind koper uitgevoerd à 18,40 francs per stuk. Een exemplaar gemerkt met « Gekroonde "N"/ II 97/ Fontainebleau/ 1864 » dat bewaard is gebleven, geeft indruk van deze au bain-marie pannen.
- 3 Nederlandse Tinnegieters & Tinmerken, B. Dubbe, e.a. (Vincent Overbeek, Haarlem: p 233, no 2560.)

Zie noot 1

Literatuur over tin

Tekst: H. van Wijk

Wie meent dat op tingebed weinig wordt gepubliceerd vergist zich.

Enige voorbeelden: ik begin met één dat als voorbeeld voorbeeldig is: het boek van Jan Beekhuizen dat hij uitgaf ter gelegenheid van het 50-jarig jubileum van de zaak in de Nieuwe Spiegelstraat¹. De publicatie begeleidde een dit najaar gehouden verkoopexpositie van 38 van de aller fraaiste stukken, voornamelijk van tin, maar ook van hout, keramiek, brons, messing, emaille en glas uit Nederland en omringende landen. Het boek bevat voorts zijn typologie van tinnen kannen in Nederland en van Lucinda Timmermans een bespreking van de drie gildekannen in het Rijksmuseum.

Chris Teulings, *Gildepenningen*. De ambachten gebruikten penningen, die op naam stonden of genummerd waren, voor verschillende doeleinden, om de aanwezigheid van gildeleden te controleren bij bijzondere gelegenheden (zoals begrafenissen), als erepenning of ter aanduiding van een bepaalde functie binnen het gilde. Er zijn er niet veel van tin overgeleverd. Ook de tinnegieters-gilden komen aan bod, zij het in bescheiden mate. Het is een doorwrocht werk met goed toegankelijk beschreven aspecten op het raakvlak van het gildewezen en de daarmee verband houdende numismatiek, waarbij de promovendus (het gaat om een proefschrift) zijn kwantitatieve achtergrond niet verloochent².

Van Leen Groen verscheen alweer het derde boek over de Terra Verde Collectie. De titel, *Natuurlijke Pracht I*, belooft meer³. Zeer fraai vormgegeven publicaties van antieke gebruiks- en kunstvoorwerpen, antiquiteiten, meubelen, sculptuur etc. waarbij keramiek de boventoon voert, maar ook het tin in menige Wunderkammer een ereplaats zou krijgen.

Aandacht verdient ook van Carl Ricketts, oud-president van de Engelse Pewter Society (zij wisselen iets vaker van voorzitter dan wij) een specialistisch boek over Engelse tinnen bekers en kroezen, het Engelse woord 'mug' is niet in één Nederlandse term te vatten⁴. Een rijk van foto's voorzien naslagwerk, met wetenschappelijke precisie geschreven.

Sabine Tiedtke (eindred.), *Zinnesrausch*, catalogus van een tentoonstelling najaar 2019 in het Fränkisches Freilandmuseum in Bad Windsheim. Het boek omvat het tinbestand van dat museum naast bruiklenen uit die regio, afkomstig van Otto Baumgärtel, die ook een groot deel van de beschrijvingen en enige essays voor zijn rekening nam. Het zwaartepunt ligt bij het jongere tin, tot in de eenentwintigste eeuw en in lijn met het doel van het museum is de invalshoek sociologisch. Aan de essays werkten verder mee Fr. Aichele, H. Alzheimer, J. Sander, F. Schmieder en Robert Weis (de organisator van het inmiddels viermaal gehouden jaarlijkse Zinnsammlerstreffen). Een kloek, degelijk werk. Algemeen wordt geklaagd over de desinteresse voor tin; aan de publicaties zou je het niet zeggen.

NOTEN

- 1 J.F.H.H. Beekhuizen, 50 jaar in de Nieuwe Spiegelstraat Amsterdam, eigen uitgave, Amsterdam 2019, 128 p.
- 2 Chris Teulings, *Gildepenningen: hun rol binnen de ambachtsgilden van de Noordelijke Nederlanden*, Pictures Publishers, Woudrichem 2019. ISBN 978-94-92576-21-7, 504 p.
- 3 Leen Groen, *Natuurlijke Pracht I*, eigen uitgave, Benthuisen 2019. ISBN 978-90-825858-3, 356 p. Eerder verschenen: *Natuurlijk Tin*, 2017. ISBN 978-90-825858, 164 p. en *Natuurlijk Mooi*, 2018. ISBN 978-90-825858-2, 268 p.
- 4 Carl Ricketts, *Early English Pewter Drinking Mugs*, eigen uitgave, Bishops Lydeard, SOM UK 2018, 84 p.
- 5 Sabine Tiedtke (Hg.), *Zinnesrausch | Handwerkskunst und Massenware – Zinn vom 17. Jahrhundert bis heute*, Bad Windsheim 2019. ISBN 978-3-946457-07-7, 387 p.

de Tinkoerier

activiteiten en tarieven 2020

DATA BIJEENKOMSTEN NEDERLANDSE TINVERENIGING

2020: 6 juni Paterwolde, bezoek aan een privé-tincollectie.
2020: 10 of 17 oktober Leiden, Museum De Lakenhal (onder voorbehoud).

DATA BIJEENKOMSTEN VLAAMSE TINVERENIGING

2020: 29 maart Bijeenkomst in Lokeren.
2020: 25 oktober Bijeenkomst in Lokeren.

DATA BIJEENKOMSTEN GEWICHTEN EN MATEN VERZAMELAARSVERENIGING

2020: 4 april Voorjaarsveiling/jaarveradering, Harmelen.
2020: 23 mei Tafeltjesmarkt, Harmelen.
2020: 26 september Tafeltjesmarkt in het Weegschaalmuseum, Naarden Vesting.
2020: 31 oktober Najaarsveiling, Harmelen.

TARIEVEN NEDERLANDSE TINVERENIGING

Contributie, incl. 2x de Tinkoerier	€ 65,00
Abonnement de Tinkoerier	€ 50,00 (excl. verzendkosten)
Losse nummers	€ 25,00 (excl. verzendkosten)
Oudere gebruikte nummers	€ 7,50 (excl. verzendkosten)
Advertentie in de Tinkoerier	€ 100,00 (hele pagina)

COLOFON

Ontwerp en lay-out
 Oranje boven, 's-Hertogenbosch
 Drukwerk De Koning Repro, Ridderkerk

Foto voorzijde omslag
 Jan Steen, Het vrolijke huisgezin.
 Foto Rijksmuseum, Amsterdam

Foto achterzijde omslag
 Schotel uit artikel K. Vanderbotermet

OPROEP

Als u oude Tinkoeriers wilt afstaan ontvangt de vereniging deze graag. Wij bieden ze voor € 7,50 ter verkoop aan. De opbrengst komt ten goede aan de verenigingskas. Neem hiervoor contact op met Henk van Wijk (0180 - 617966).

II DE COCK DOBBELEN KONINK VAN STE IOORIS GULDE 1792